

21 JANUARI 1970

55e JAARGANG

No. 2730

Gevraagd: industriepolitiek

De „verzekering van de werkgelegenheid” zal het uitgangspunt zijn bij het zoeken naar een oplossing voor de problemen van Verolme. Daarover zal weinig verschil van mening bestaan, zoals ook iedereen het er wel over eens zal zijn dat het onjuist is om in onrendabele bedrijfstakken of bedrijven blijvend overheidsgeld te pompen en hen aldus kunstmatig op de been te houden. Maar is er iemand in staat precies de grens te markeren tussen kunstmatig in stand houden enerzijds en het helpen overbruggen van tijdelijke structurele moeilijkheden anderzijds? Ga daar maar eens aan staan.

Er wordt ook gezegd dat de oplossing van de Verolme-problemen in een veel bredere structurele industriepolitiek dient te worden gevonden. Kan iemand vertellen wat dat eigenlijk is: „een bredere structurele industriepolitiek”? Incidenteel zijn en worden er voor bepaalde bedrijfstakken die in het hoekje zitten waar de slagen vallen aardige plannetjes uitgedokterd en uitgevoerd (denk aan de kolonmijnbouw), maar zij blijven beperkt tot ingrepen ad hoc. Een kader met algemene normen, waar in voorkomende gevallen op kan worden teruggegrepen, bestaat niet.

Toch zal er zoiets als een algemene structurele industriepolitiek moeten komen. Wat in het afgelopen jaar met Verolme is gebeurd, mag niet meer voorvallen. Het is een aanfluiting dat een particulier bedrijf met tientallen miljoenen aan overheidssteun wordt geholpen, zonder dat voldoende inzicht wordt verkregen in het waarom van de noodzaak van die steun. Als men nagaat hoeveel aan financiële steun is uitgekeerd, berekend per één werknemer, kan iedere timmerwinkel met tien man personeel bij Economische Zaken een ton claimen als de nieuwe draaibank te duur uitvalt.

Waar blijven we trouwens op die manier met ons mededingingsbeleid? Nederlanders zijn op dat punt nogal vrij principieel. Protectie achten zij uit den boze (d.w.z. natio-

naal; zodra zes landen tezamen protectie bedrijven, heet het anders: gemeenschappelijk buitentarief); bevordering van enige bedrijfstak (in het buitenland en door dat buitenland) achten zij een gruwel; nauwlettend worden de EEG-partners geobserveerd of zij op dit punt wel even zuiver op de graat zijn. IJverig wordt gespeurd of „de anderen” na het slechten van de tolmuren er niet stiekum onzichtbare weer voor in de plaats bouwen.

En dus zijn we — terecht — boos als de gemeenschappelijke markt voor bijvoorbeeld de Nederlandse fruittelers niet meer dan een fictie is. Maar waarom zouden onze scheepshouwers zich aan de normen mogen onttrekken die wij wel aan *hun* fruittelers aanleggen? Omdat er in het eerste geval meer werkgelegenheid in het geding is? Wil er dan even iemand vertellen waar de kritieke grens ligt, uitgedrukt in aantallen werknemers, waar voorbij overheidssteun plotseling wél gerechtvaardigd is? Of zit ’m het verschil in de omstandigheid dat het in ons geval gaat om een industrie van zware kapitaalgoederen, waarbij géén overheidssteun een kapitaalverlies als gevolg van liquidatie zou kunnen betekenen, dat heel wel het bedrag zou kunnen overtreffen van de steun, zo deze wél zou worden verleend? Daartegen kan men weer aanvoeren dat als de steun die enige bedrijfstak of enig bedrijf meent nodig te hebben absoluut gezien niet al te groot is, het alternatieve verlies als gevolg van de liquidatie van die bedrijfstak of dat bedrijf ook niet erg groot behoeft te zijn om die steun te kunnen overtreffen. Om bij onze timmerwinkel te blijven, die ton steun zou gerechtvaardigd zijn als liquidatie van het bedrijf een kapitaalverlies van twee ton zou betekenen.

Een beetje gechargeerd allemaal? Het wordt niet ontkend dezerzijds. Het illustreert slechts de vragen waarvoor we gesteld worden in een economisch bestel waar schaalvergroting aan de orde van de dag is, waar de kans op déconfitures als gevolg van de daarmee gepaard gaande concentratie van know how weliswaar relatief kleiner wordt, maar als die déconfitures niettemin toch plaatsvinden zij catastrofale gevolgen kunnen hebben. Op zo’n moment (en dat moment schijnt nu aangebroken) zien wij ons voor een nieuwe taak gesteld: het vinden van een nieuwe industriepolitiek.

inhoud

Gevraagd: industriepolitiek.	77
Korthheidshalve	78
Drs. J. P. Pronk: Toelichting?	79
Drs. R. Hueting: Moet de natuur worden gekwantificeerd?	80
Drs. B. F. baron van Ittersum: Monetaire problemen bij Britse toetreding	85
Drs. M. C. E. van Gendt en T. van der Grinten: De Griekse economie: flirten met buitenlands kapitaal	89
Technologie	96
Ingezonden stuk	99
Boekennieuws	100

redactie

*commissie van redactie: h. c. bos,
r. ivema, l. h. klaassen, h. w. lambers,
p. j. montagne, j. h. p. paelinck,
a. de wit*

redacteur-secretaris: p. a. de ruiter

*adjunct redacteur-secretaris:
j. van der burg*

Economisch-Statistische Berichten

Uitgave van de Stichting Het Nederlands Economisch Instituut

*Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016;
kopij voor de redactie:
postbus 4224. Telefoon:
(010) 14 55 11, toestel 3701. Bij
adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje
meesturen.*

*Kopij voor de redactie: in tweevoud,
getypt, dubbele regelafstand, brede marge.*

*Abonnementprijs: f. 44,72 per jaar,
studenten f. 31,20, franco per post voor
Nederland, België, Luxemburg, overzeese
rijksdelen (zeepost).
Prijs van dit nummer: f. 1,50. Abonnementen
kunnen ingaan op elke gewenste datum,
maar slechts worden beëindigd per
ultimo van een kalenderjaar.*

*Betaling: giro 8408; Bank Mees & Hope
NV, Rotterdam; Banque de Commerce,
Koninklijk plein 6, Brussel,
postcheque-rekening 260.34.*

*Advertenties: N.V. Kon. Ned. Boekdrukkerij
H.A.M. Roelants, Lange Haven 141,
Schiedam, tel. (010) 26 02 60, toestel 908.*

Korthheidshalve

Wat een onding eigenlijk zo'n besloten commissievergadering is in onze volksvertegenwoordiging, bleek de afgelopen week weer eens. De vaste commissie voor Economische Zaken uit de Tweede Kamer vergaderde drie uur over de zaak-Verolme, een aangelegenheid waarvoor — terecht — grote belangstelling bestond. Maar allen die tijdens die vergadering iets te weten waren gekomen moesten na afloop hun mond houden, niet slechts over de technische details van het bedrijfsbeleid bij Verolme, maar ook over de inhoud van het beleid dat de nieuwe minister van Economische Zaken (die door zijn weinig toeschietelijke houding na afloop van de vergadering niet bepaald een beste beurt maakte in dit eerste contact als minister met de pers) zich voorstelt te gaan uitvoeren. Alleen de grote lijnen van zijn aanpak zette hij in zeer vage termen uiteen; Kamerleden mochten nog een beetje filosoferen over wat randwerk. Aldus kreeg een gesprek, waarvan iedereen zo met spanning de uitslag afwachtte, een flinke anticlimax. Voor een Kamerlid moet het niet zo plezierig zijn in een situatie te worden gemanoeuvreed, waarin hij door te zwijgen (afpraak is afspraak) de schijn op zich kan laden achter een bepaald beleid te staan. Is hij het er niet mee eens, dan kan hij anders dan in zeer bedekte termen dit niet tot uitdrukking brengen. In feite wordt hij gedwongen de politieke verantwoordelijkheid mee te helpen dragen voor een beleid waar hij het niet noodzakelijk tot in alle details mee eens behoeft te zijn. Natuurlijk kan hij naar buiten brengen dat hij onenigheid heeft binnen de commissie, maar waarover en in welke richting mag hij niet zeggen! Na binnen het besloten overleg de details van de zaak in kwestie te hebben vernomen, kan hij ook tot de conclusie komen dat zij geen beslotenheid gedooft, doch integendeel in de publieke discussie dient te worden gebracht en dat beslotenheid in deze falikant verkeerd is. Niettemin dient hij zich te houden aan de eerder overeengekomen geheimhouding; dat besluit nam hij echter op een moment dat hij nog onvoldoende geïnformeerd was! Vooral een lid van de commissie dat niet tot één der regeringspartijen behoort zal zich in zo'n situatie in een ongemakkelijke positie gevoelen. Maar wat is het alternatief? Dat de informatie toch op de een of andere wijze in de openbaarheid wordt gebracht door één of enkelen van de commissieleden. Dat heeft dan echter tot mogelijk gevolg dat nog meer zaken zich aan de politieke discussie gaan onttrekken; immers ministers zullen dan allicht tot in een vóórvorderd stadium zaken op ambtelijk niveau willen behandelen. De technici maken dan in belangrijke mate de dienst uit; de Kamer kan niet meer preventief ingrijpen en houdt alleen de mogelijkheid over tot controle achteraf. Het dilemma is levensgroot: kiezen tussen onduidelijkheid op het punt van politieke verantwoordelijkheid, maar wel met enige „inspraak” — zij het met de nodige frustraties — van de volksvertegenwoordigers die in de bewuste commissie zitting hebben enerzijds, en wél een duidelijke politieke verantwoordelijkheid, maar dan achteraf en zonder dat volksvertegenwoordigers op de reeds genomen beslissingen invloed hebben kunnen uitoefenen anderzijds. (dR)

Het jaar 1969 is er een van grote fusie-activiteiten geweest, met de vereniging van AKU en KZO natuurlijk als „topper”. Nog meer dan in 1968, dat reeds een topjaar was, werd er in het verstreken jaar samengevoegd. Niet verwonderlijk daarom dat bij de jaarwisseling ijverig is gepoogd de concentratie-activiteiten in het verstreken jaar op enige wijze in cijfers te vatten. Dr. M. Weisglas deed dat reeds in *ESB* van 17 december jl. en „turfdde” 268 fusies in de Nederlandse industrie; het dagblad *De Tijd* kwam tot „meer dan 300” en *Het Financieele Dagblad* wijdde zelfs een speciale editie (9 januari jl.) aan „Concentraties in 1969”. Het F.D. inventariseert daar op overzichtelijke wijze de concentratiebeweging in Nederland in 1969, gegroepeerd naar bedrijfstakken. Nog interessanter wellicht dan deze opsomming zijn de ranglijsten die het F.D. in deze editie geeft van de Nederlandse industrie, gerangschikt naar vijf graadmeters: omzet, personeel, vermogen, netto winst en cash flow. Deze cijfers konden uiteraard nog maar slechts betrekking hebben op 1968; het aardige ervan is echter dat wél met de fusies en overnemingen in 1969 is rekening gehouden. Het meest opvallende van de ranglijsten is dat achter de drie grote „internationals”, waar vroeger eerst een hele tijd „niets” kwam, zich nu op niet al te grote afstand AKZO genesteld heeft. (dR)

Toelichting?

Het poneren van de stelling dat internationale ontwikkelingssamenwerking veel meer inhoudt dan het geven van ontwikkelingshulp lijkt op het intrappen van een open deur. Toch zijn we in de praktijk nog niet toegekomen aan de meer fundamentele elementen van een internationale ontwikkelingssamenwerking: het afstemmen van de internationale handelspolitiek en de internationale productie- en investeringsbeslissingen op de ontwikkeling van de Derde Wereld. De economische politiek van het Noorden heeft zodoende slechts weinig bijgedragen tot de economische ontwikkeling van het Zuiden. En de buitenlandse politiek van het Noorden, een even fundamenteel onderdeel van een echte internationale ontwikkelingssamenwerking, remt de sociale en politieke ontwikkeling van het Zuiden zelfs af.

Ook het Nederlandse beleid draagt een versnipperd karakter. Minister Udink is alleen belast met ontwikkelingshulp; in het beleid inzake UNCTAD, de EEG, zuidelijk Afrika, Suriname enz. heeft hij kennelijk weinig in te brengen. Het is een versnippering die tot discrepanties aanleiding geeft. De door Udink in november jl. gehouden rede voor de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties getuigde inderdaad van een constructieve visie. Wanneer het echter aankomt op standpuntbepalingen en beslissingen inzake handelspolitiek, dekolonisatie e.d. houdt de Nederlandse regering (en haar delegaties op internationale conferenties) steeds weer de boot af.

In de Memorie van Toelichting op de begroting-1970 van Buitenlandse Zaken wordt sterk de nadruk gelegd op de zgn. eenheid van het buitenlandse beleid: „Het Nederlandse hulpver-

leningsbeleid vormt een onderdeel van het buitenlandse beleid van ons land. Dat beleid is erop gericht om in de wereld vrede en veiligheid na te streven en rechtvaardige politieke en economische verhoudingen tot stand te brengen”. Betekent dit minder versnippering, meer visie?

De traditionele doelstelling van de buitenlandse politiek van een land is het bevorderen van de belangen van dat land in het buitenland. De belangen van een land als Nederland zijn gebaat bij vrede en veiligheid in de wereld, maar dan wel vooral geïnterpreteerd in termen van afwezigheid van oorlog, stabiliteit e.d. Daarnaast is nu, ten gevolge van de toenemende integratie van de buitenlandse politiek en het hulpverleningsbeleid, als doelstelling geformuleerd „rechtvaardige politieke en economische verhoudingen”. We mogen niet verwachten dat hiermee de buitenlandse politiek in één klap is omgevormd tot een tegenwoordig wel als „kosmopolitiek” aangeduid beleid (d.w.z. een beleid gericht op de bevordering van vrede, veiligheid en gerechtigheid, vooral voor het buitenland). Het is echter zelfs de vraag of aan de toegevoegde doelstelling überhaupt betekenis kan worden toegekend. In de memorie van toelichting wordt immers met geen woord ingegaan op de onderlinge verhouding en afweging der genoemde doelstellingen.

Deze lopen bepaald niet parallel. De huidige internationale economische en politieke verhoudingen zijn verre van rechtvaardig; een omkering ervan zou echter vele Nederlandse belangen schaden. Bovendien, de ontwikkeling van de Derde Wereld gaat noodzakelijkerwijs gepaard met conflicten, die „vrede en veiligheid” in gevaar brengen. Een

formulering van beleidsdoelstellingen die aan hun onderlinge strijdigheid voorbij gaat is een dooddoener. Te vrezan valt dan ook dat de traditionele doelstellingen steeds zullen prevaleren.

Dezelfde memorie van toelichting levert daarvoor trouwens drie niet mis te verstane aanwijzingen. De eerste aanwijzing is de status-quo-mentaliteit die spreekt uit de visie op een aantal concrete internationaal-politieke vraagstukken (Vietnam bijv.) die de ontwikkeling van de Derde Wereld direct beïnvloeden. Ten tweede: de concrete inhoud van het hulpverleningsbeleid. Ontwikkelingshulp met mondjesmaat en een donorcentristisch concentratiebeleid hebben weinig met rechtvaardige economische verhoudingen te maken. Daarover wordt trouwens, en dat is de derde aanwijzing, niet eens meer gerept wanneer het over de handelspolitiek gaat. Die blijft bij de integratie buiten schot en krijgt een eigen doelstelling: „de zo snel mogelijke inschakeling van deze landen in het handelspatroon op een zodanige wijze dat een snelle toename van hun handel wordt bewerkstelligd”. Economische Zaken en Landbouw zullen wel uitmaken wat onder „snel” dient te worden verstaan.

Het lijkt erop dat de eenheid van het buitenlandse beleid alleen hierin bestaat dat aan het bestaande arsenaal van instrumenten van buitenlandse politiek een nieuw instrument is toegevoegd: ontwikkelingshulp, zonder dat de doelstellingen een wezenlijke verandering hebben ondergaan. Het Nederlandse beleid is dan ook weinig oprecht: wij bezorgen ons inderdaad veel goodwill met de visie die de heer Udink overal in de wereld mag uitdragen, maar als het erop aankomt lopen we netjes in de pas.

Moet de natuur worden gekwantificeerd?

De auteur van dit artikel, Drs. R. Hueting, is sinds kort werkzaam op het CBS met o. a. als taak een kwantificering van de milieuerslechtering in Nederland na te streven en in aansluiting hierop te komen tot een alternatieve berekening van de (veel omstreden) economische groei. Hij vindt dit onderzoek behalve nuttig ook buitengewoon interessant en heeft dringend behoefte aan een jong (geëngageerd) bioloog of chemicus met cijfermatige belangstelling of een econoom met B-vooropleiding en belangstelling voor het milieu, die aan dit onderzoek zou willen meewerken.

Inleiding

Bij het Wereld Natuur Fonds is momenteel de vraag in discussie of het nut heeft fondsen te gaan verzamelen ten behoeve van een economisch onderzoek, inhoudende een raming van de in geld gemeten waarde, die de natuur voor mensen heeft. We kunnen hierbij dan denken aan de vrije natuur zoals deze in het algemeen deel uitmaakt van het menselijk milieu, maar ook aan de waarde die aan specifieke natuurlijke landschappen of objecten kan worden toegekend. Op een dergelijk denkbeeld wordt in kringen binnen en buiten het natuurfonds verschillend gereageerd.

Sommigen tonen een gezonde aversie. Hun argumenten luiden ongeveer als volgt. Er zijn dingen die je niet in getallen moet uitdrukken. Natuur is daar één van. Liefde een ander. Zodra daar geld aan te pas komt hebben we te maken met een surrogaat. Voorts is het principieel onmogelijk de waarde van natuur in geld uit te drukken. Anders dan stoelen en bandrecorders is het geen artikel dat je op de markt kunt kopen.

Anderen wijzen er op dat het verlies aan natuur de mens geen aantoonbare schade berokkent; niemand heeft er vandaag last van dat in 1627 de oeros is uitgeroeid. Eigenlijk bestaat de hele geschiedenis van de menselijke beschaving uit het terugdringen van de natuur, het vervangen van natuur door menselijke ordening. Zo bezien kun je zelfs stellen dat natuurverlies identiek is met vooruitgang: het hoogtepunt van deze generatie zal zijn bereikt wanneer het eerste muurtje is gemetseld in het onherbergzame landschap van de maan.

Een derde groep stelt hier het volgende tegenover. Geld is misschien wel de grootste abstractie die mensen hebben uitgevonden. Je vergelijkt door middel hiervan een concert van Mozart met het afhaken van huisvuil en het verhelpen van een infaust hartdefect met een vakantie op Majorca. Waarom dan niet gepoogd de waarde van natuur in geld uit te drukken? Het veelal ontbreken van het marktmechanisme vormt een ernstige belemmering¹. Akkoord. Maar de onvervangbare waarde van natuur voor de mens is onmiskenbaar. Er zal dus hoe dan ook afweging van be-

langen moeten plaatsvinden. Dat gebeurt nu via het mechanisme van onze democratische instellingen. De vertegenwoordigers daarin krijgen steeds dringender behoefte aan getallen; de natte vinger gaat meer trillen naarmate de beslissingen zwaarder gaan wegen. Natuurbeschermers, biologen en ecologen verliezen snel terrein; de toon van hun publikaties is bezorgd, somber en soms zelfs fatalistisch. Hun algemene klacht luidt dat de belangen van de natuur het vrijwel altijd afleggen tegen de belangen die kunnen worden uitgedrukt in Grote Getallen. Voor ramingen als hier bedoeld is veel fantasie nodig. Maar een globale raming is beter dan helemaal geen raming. En bij wie ligt eigenlijk de bewijslast? Bij de bezorgde natuurwetenschappers of bij de onbezorgde apostelen van de „vooruitgang“?

De economie in diskrediet?

In publikaties over het onderhavige onderwerp worden steevast de belangen van de natuur gesteld tegenover de „economische“ belangen. De econoom krijgt daardoor het stempel opgedrukt van de „hard boiled“ materialist. De oorzaak van dit imago zal zijn gelegen in het feit dat praktiserende economen enerzijds worden ingezet voor de belangen van bedrijven, die als gevolg van het optreden van externe effecten slechts ten dele samenvallen met het belang van de gemeenschap, en anderzijds voor het verwezenlijken van de doeleinden van de economische politiek, van welke na de tweede wereldoorlog de economische groei een hoge prioriteit heeft gekregen; het begrip economische groei wordt daarbij, zoals hieronder zal worden uiteengezet, verkeerd gehanteerd.

De economische theorie kan niet worden verweten dat zij dit punt niet heeft opgemerkt. Na de bekende overgang

---

¹ Niet altijd ontbreekt het marktmechanisme; het bestuur van het Nationale Park de Veluwe stelt er een eer in dit natuurgebied „selfsupporting“ te doen zijn.

van de klassieke theorie van objectieve „wealth” naar de theorie van subjectieve „welfare” (Oostenrijkse School, rond 1870) heeft reeds kort na de eeuwwisseling het begrip „diseconomie” zijn intree in de economische literatuur gedaan². Dat als gevolg van het materiële welvaarts-tekort ook in een groot deel van de literatuur het accent tot aan de dag van vandaag nog eenzijdig wordt gelegd op produktie en produktiviteit doet aan dit feit uiteraard niets af.

De verwarring rond het begrip economische groei

In de kolommen van dit blad³ is het begrip economische groei de afgelopen jaren vele malen in discussie geweest. Aangezien dit artikel behalve voor de lezerskring van *ESB* bestemd is voor de kring der natuurbeschermers lijkt het zinvol om — met vermindering van economisch jargon — nog eens kort op dit begrip terug te komen.

De hierboven summier aangeduide ontwikkeling van het theoretisch denken heeft een aantal problemen met zich meegebracht, die in feite nog geen oplossing hebben gevonden. Deze problemen hebben enerzijds betrekking op de formulering van het economisch doel, anderzijds op meting³. In het onderhavige kader is alleen het laatstgenoemde punt relevant.

Het begrip economische groei is exact gedefinieerd als de procentuele groei van het reële nationale inkomen. Het nationale inkomen wordt berekend door optelling van de gedefleerde marktwaarden van de geproduceerde goederen en diensten, na aftrek van de produktiekosten⁴. De berekening is dus kennelijk gebaseerd op het objectieve „wealth”-begrip van de klassieke theorie. Sinds lang wordt het kenobject van de economie gedefinieerd als de keuze uit schaarse, alternatief aanwendbare goederen. Zolang de schaarste grotendeels betrekking heeft op door bedrijfsleven en overheid geproduceerde goederen en diensten is er geen sprake van storende divergentie tussen het resultaat van de meting en de ervaren werkelijkheid. Naarmate de produktie behalve schaarste opheft, meer en meer nieuwe schaarste schept, gaat de zaak wringen. Aangezien — zoals gezegd — economie betrekking heeft op door mensen begeerde schaarse goederen (in ruime zin) kan slechts worden gesproken van *economische* groei voor zover schaarste wordt teruggedrongen; de bij de produktie nieuw geschapen schaarste moet dan als min-post worden verdisconteerd; produktie ter compensatie van nieuwe schaarste mag niet worden meegeteld. De term economische groei, zoals thans gehanteerd, is misleidend. Bedoeld wordt *financiële* groei, inkomensgroei ofwel produktiegroei.

Waarde van natuur

De hierboven bedoelde nieuw geschapen schaarse goederen hebben voor een groot deel betrekking op ons milieu. Schoon water, zuivere lucht, grond en stilte worden schaars; dier- en plantensoorten sterven uit. In feite is hier sprake van intering op vermogen. We trekken krediet op ons leefmilieu terwille van een hoger inkomen en verzuimen dat krediet af te lossen. Ecologen voorspellen bij voortzetting van deze handelwijze een bankroet. Meting van de verslechtering van ons leefmilieu en het in mindering brengen op het nationale inkomen van het gevonden resultaat zouden een beter inzicht verschaffen in de ontwikkeling van onze welvaart. Zo'n meting is helaas niet eenvoudig.

Het Wereld Natuur Fonds benadert het hierboven kort geschetste probleem van de andere kant. De vraag wordt

Werkelijke reden
afreden De Block:
metaalmoetheid

Hulpverlening
verslagen, Biafra:
mosterd na geen maaltijd

Voor Justitie weten wij ook nog wel
een betere econoom dan Polak!

Beverwijk:
(cond)oom agent

Nieuw Links:
niet in 't PAK,
toch ingepakt

(ongecorrigeerd)

daar gesteld: wat is de waarde van de — ons nog resterende — natuur? Zou die waarde zijn vastgesteld, dan zouden ook de natuurbeschermers Grote Getallen ter beschikking staan om in stelling te brengen tegen de cijfers van de andere belangen. Er zou dan een beter evenwicht kunnen ontstaan dan thans het geval is.

De moeilijkheid van waardebepaling bij het ontbreken van een markt is, dat waarde een subjectief begrip is. De waarde van een goed wordt bepaald door vraag en schaarste. Voor eerste-jaars economen werd het fenomeen van de waarde-antinomie vroeger geadstrueerd met het voorbeeld van lucht en diamant (nu nog?). Het eerste goed is onmisbaar maar gratis, want in overvloed voorhanden; het tweede weinig noodzakelijk maar desalniettemin duur, want schaars en erg gewild. Waarde wordt geobjectiveerd door het marktmechanisme. De uitkomst van het marktproces noemen we prijs. Dé grote handicap voor natuurbeschermers is, dat er voor hun goed geen markt is.

Om toch tot waardebepaling te komen zal een markt moeten worden geconstrueerd (voor de bepaling van schaduwpreizen). Deels zullen daarbij rechtstreeks gegevens kunnen worden ontleend aan de bestaande markt. Deels zullen gegevens uit de bestaande markt moeten worden afgeleid. Vooral omdat het hier in belangrijke mate gaat om een onvervangbaar goed zullen tenslotte prognoses moeten worden gemaakt op imaginaire markten. In klimmende graad van moeilijkheid staat daarbij het volgende te doen:

- Kostenberekeningen, uitgaande van de reeds tot uitdrukking gekomen preferenties.
- Kostenberekeningen, uitgaande van geraamde niet tot uitdrukking gekomen bestaande preferenties.
- Kostenberekeningen op basis van geprognostiseerde preferenties.

² Zie met name A. C. Pigou: „*The Economics of Welfare*”, eerste druk, Londen 1920.

³ Vergelijk P. Hennipman: *Doeleinden en criteria*, „*Theorie van de economische politiek*”, 1962, blz. 32 e.v.

⁴ Zie voor een technisch betere omschrijving van het hier en hieronder gestelde: R. Hueting: *De ruimtelijke ordening en het allocatievraagstuk*, „*ESB*”, 21 mei 1969.

Enkele suggesties voor meting

Meting van de waarde van de natuur dient te beginnen met een uitputtende opsomming van de functies die de natuur voor de mens heeft. Bij wijze van start worden hieronder in willekeurige volgorde enkele van deze functies genoemd.

- Producent van zuurstof
- Opruimer van afval
- Verwerker van het stof van onze samenleving (met name door bomen)
- Stimulator van actieve beweging in onbezoedelde lucht en als zodanig preventor van beschavingsziekten (hartinfarcten en chronische ziekten van de ademhalingsorganen)
- Verschafter van recreatiemogelijkheid en middel tot vorming van opgroeiende jeugd
- Bron voor het creëren en veredelen van landbouwgewassen en landbouwhuisdieren
- Verrijker van de afwisseling in onze omgeving
- Inspirator van kunst en techniek (natura artis magistra)
- Leverancier van medicamenten (vaccins, antitoxiden)
- Producent van natuurproducten (hout, vis, huiden, ivoor)
- Bron voor het verrichten van ecologische studies (die nodig zijn voor het inzicht in de wisselwerking tussen bijvoorbeeld het organisme mens en de natuur)
- Studieobject voor wetenschappelijke opleiding en onderzoek, met name op het gebied van erfelijkheidsleer, geologie, biologie, medicijnen, landbouw, bosbouw en evolutieleer
- Door middel van haar vegetatie regulator van de waterhuishouding en voorkomer van erosie
- Bewaarder van het biologisch evenwicht
- Belangrijk en onvervangbaar cultuurbezit voor mensen
- (Deel van de schepping, waarvan de mens zelf deel uitmaakt. Hebben dier- en plantensoorten geen recht meer op voortbestaan zonder economische noodzaak voor de mens? Deze buiten-economische overweging mag niet onvermeld blijven).

Voor een paar van de hier opgesomde functies van de natuur volgen hieronder enkele suggesties voor meting. Een algemene aanbeveling vooraf is om onderzoekingen zoals het Wereld Natuur Fonds voor ogen staan niet te laten uitvoeren door een econoom alleen. Van hem mag op het gebied van natuurwetenschappen geen grotere kennis worden verwacht dan van die van een belangstellende leek. Eisen van deskundigheid mogen aan hem slechts worden gesteld op bijv. het terrein van statistische meting, bij het berekenen van de consequenties van de milieuverlechtering voor de groei van de welvaart en bij het vaststellen van de effecten die opheffing van externe effecten op het punt van milieuverlechtering heeft op de industriële ontwikkeling. In het licht van deze aanbeveling moeten de volgende opmerkingen worden gezien, die immers wél door een econoom-alleen worden gemaakt.

Opruimer van afval

Door biologische afbraak wordt een goed deel van het afval van de menselijke samenleving opgeruimd. Bij intensivering van die samenleving en toenemende consumptie worden drempelwaarden overschreden. De mens zal op dat moment deze functie van de natuur moeten overnemen. Daarbij doemen twee vragen op. De eerste is: op welke schaal en in welke vorm kan zulks verantwoord gebeuren? De tweede: hebben we er het geld voor over?

De tweede vraag is in dit geval gemakkelijk te beantwoorden. Er zijn weliswaar een aantal mensen die afval met stank om zich heen niet zo erg vinden (als ze bijvoorbeeld maar in een auto kunnen blijven rijden), maar eenvoudig zal kunnen worden vastgesteld dat de meesten een sterke voorkeur hebben voor een woonmilieu zonder stank; afval rond zijn woning duldt vrijwel niemand. Belangrijker is dat niet wegwerken van afval leidt tot epidemieën: de prijselasticiteit van de vraag naar het „goed” gezondheid is zeer gering.

De eerste vraag lijkt moeilijker. Het schijnt zo te zijn, dat niet ongestraft op grote schaal kan worden ingegrepen in de biologische kringloop.* Organische stoffen worden in de kringloop afgebroken tot organische en anorganische stoffen die weer als voedingsbron dienen voor nieuw leven. Dat bepaalt, althans op grote schaal, de vorm waarin afval door de mens moet worden opgeruimd (bijv. als compost en niet als „slakken”). En daarmee de prijs.

De meting is, wanneer bovenstaande eenmaal is vastgesteld, in opzet betrekkelijk eenvoudig. Bepaal de hoeveelheid afval, die in een regio langs natuurlijke weg kan worden afgebroken. Bereken de kosten van de afvalverwerking per x kg. Met deze twee gegevens is dan de geldswaarde van de natuur als opruimer van afval in die regio bepaald⁵. Wellicht zijn uit een dergelijke berekening in een representatieve regio standaarden te destilleren, die al dan niet gemodificeerd kunnen worden toegepast op andere regio's.

Producent van zuurstof

De fotosynthese in het bladgroen is het enig mogelijke „productieproces” om zuurstof aan de atmosfeer toe te voegen. Zolang zuurstof een vrij goed is, is haar economische waarde nihil. De situatie is thans zo dat er nog geen sprake is van mondiaal zuurstoftekort maar al wel van plaatselijke tekorten. Geraamd is dat in enkele sterk geïndustrialiseerde en dichtbevolkte streken het zuurstofverbruik groter is dan de zuurstofproductie. Deze streken hebben een zogenaamde negatieve zuurstofbalans. Dankzij het systeem, dat de zuurstof op regelmatige wijze in de atmosfeer verdeelt, is de zuurstofvoorziening in deze gebieden niet in gevaar.

Aangezien door bijvoorbeeld de ontwikkelingslanden en Scandinavië geen claims worden gesteld voor zuurstofleverantie en aangezien de zeeën vrij zijn, bestaan er in dit opzicht geen politieke problemen. Economisch gezien produceren genoemde gebieden (ook) wat dit betreft onder de maatschappelijke kosten. Volgens economische normen dienen gebieden met zuurstoftekort te betalen aan regio's met overschotten. Meting van de verschuldigde bedragen kan bijvoorbeeld geschieden aan de hand van raming van de kosten van bosaanleg of aan de hand van de meerkosten bij overschakeling op minder zuurstof verbruikende productie en vervoer. In feite is hiermee tevens de waarde, die de natuur als zuurstofleverancier thans reeds heeft voor de gebieden met zuurstoftekort, bepaald.

In de centra van wereldsteden bestaat in de spitsuren duidelijk tekort aan gezonde lucht. Verkeersagenten hebben

⁵ Dat wil zeggen voor die soorten afval die langs natuurlijke weg kunnen worden omgezet; stoffen als lood en plastic worden zoals bekend niet afgebroken.

er gelimiteerde werktijden. In Tokio bestaan al sinds enige jaren zuurstofautomaten. Hoewel hier geen sprake is van zuurstofoevoeging aan de atmosfeer drukken de hiermee gemoeide bedragen niettemin uit wat plaatselijke compensatie van de natuur ons kost en ergo welke waarde de natuur als zuurstofproducent voor de mens heeft.

Verschafter van recreatiemogelijkheid

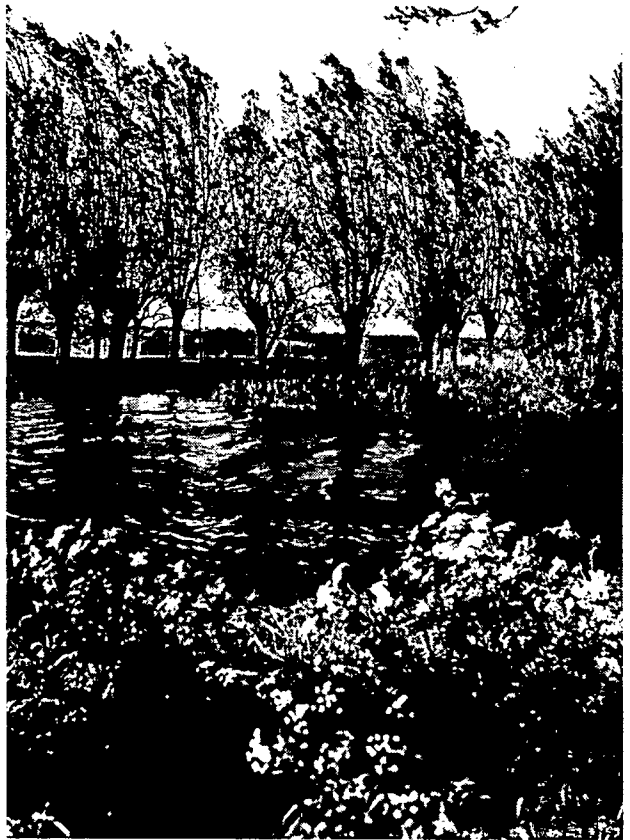
Onze preferenties voor recreatie in de vorm van verkeren in de natuur zijn sterk. In weekenden en vakanties drommen we en masse naar „buiten”. We merken dan aan den lijve hoe groot het écart tussen „economische” groei en welvaarts-groei is geworden: bewoners van wereldsteden doen er mét auto langer over om een stukje natuur te bereiken dan hun grootouders zónder auto. Een merkwaardige paradox.

Meting van de geldswaarde van natuur als verschafter van recreatie kan geschieden aan de hand van calculatie van uitgegeven vervoerskosten, vakantieuitgaven (hotels, campings, bootcruises, vakantiehuisjes; het hotelletje in Parijs niet meetellen), contributies van verenigingen (in Nederland vormen de rond 800.000 hengelaars één van de grootste verenigingen van het land), uitgaven voor vakantiebehoeftigheden, enz. Al deze bedragen hebben mensen over voor het buiten zijn. Ze mogen dus worden opgeteld bij de berekening van de geldswaarde van de natuur in zijn recreatieve functie. Voorts moeten worden meegeteld de uitgaven voor de aanleg van bossen en parken. Deze zijn immers aangelegd ter compensatie van de verloren natuur en drukken dus eveneens in geld uit wat mensen voor het bezit van natuur over hebben.

Verrijker van de afwisseling in onze omgeving

Als laatste voorbeeld van hoe waardeberekening van de natuur zou kunnen plaatsvinden is gekozen de functie van de natuur als bezorger van afwisseling. Voor de bepaling van een methode van meting kan als volgt worden geredeneerd.

Verruiming van keuzemogelijkheid wordt algemeen beschouwd als welvaartsvergroting. In het produktievlak zijn de westerse landen de afgelopen decennia in dit opzicht met sprongen vooruitgegaan. De effectieve keuzemogelijkheid uit geproduceerde goederen voor een middenstander van vandaag is groter dan voor een vorst uit de achttiende eeuw. Tegelijkertijd heeft echter een verarming plaats gevonden van de afwisseling in onze omgeving⁶. De beleving van de rijke geschakeerdheid van de natuur, vroeger onder handbereik of deel uitmakend van de omgeving, is voor bewoners van wereldsteden een soort kijkspel geworden voor weekends en vakantie⁷. Het is de vraag of deze verwisseling van keuzemogelijkheid de mens wezenlijk verrijkt heeft. O.a. J. K. Galbraith wijst er op dat veel behoeften van de moderne mens voor hem zijn bedacht en derhalve weinig dringend zijn. Dringende behoeften ontstaan bij de mens zelf. Produktievergroting in de westerse maatschappij is nog slechts mogelijk door middel van het creëren van nieuwe behoeften. Het marginale nut van produktievergroting voor uitgelokte behoeften is — zonder reclame en verkoopkunst — nihil⁸. Het is eveneens de vraag of genoemde verwisseling berust op vrijwillige keuze. Het is mogelijk dat een groot aantal individuele beslissingen heeft geleid tot een eindresultaat, dat niemand wenst. J. Wemelsfelder wijst in iets ander verband op het bestaan van dergelijke onbeheerste processen⁹. W. Drees

....producent van zuurstof...

(foto Cas Oorthuis)

Jr. en F. Th. Gubbi wijzen er op dat industrie en overheid werknemers aantrekken. Het omgekeerde komt slechts sporadisch voor. De vrije keuze van woonstede door de burgers is maar zeer betrekkelijk¹⁰.

Meting van de waarde die de natuur als verschafter van afwisseling voor de mens heeft kan worden afgeleid uit raming van de bedragen die we uitgeven aan de nieuw verworven afwisseling. Kleur en vorm van hemden, schoenen en gebruiksvoorwerpen wisselen elkaar in steeds sneller tempo af. Zou daar geen element van compensatie in zitten voor iets dat we verloren hebben? De vormgeving van moderne beeldhouwkunst is de afgelopen decennia steeds grilliger geworden. Hiervoor worden door bedrijven en particulieren geldsbedragen uitgegeven. Zou dat niet worden

⁶ Zie voor de bijdrage die de ruimtelijke ordening kan leveren voor handhaving van keuzemogelijkheden bij het inkrimpen van ruimte en natuur: S. E. Pronk: *Economische groei, ruimtelijke ordening en separate facilities*, „ESB”, 20 maart 1968.

⁷ A. Mitscherlich vermeldt in zijn „*Die Unwirtlichkeit unserer Städte*” (1965) dat een bewoner van New York 120 mijl moet rijden voordat hij in een enigermate onaangeroerd natuurgebied komt.

⁸ J. K. Galbraith: „*The Affluent Society*”, 1958, hoofdstuk 10 en 11.

⁹ J. Wemelsfelder: *Marcuse's model van de sociaal-economische orde*, „ESB”, 23 oktober 1968.

¹⁰ W. Drees Jr. en F. Th. Gubbi: „*Overheidsuitgaven in theorie en praktijk*”, blz. 182 e.v.

gedaan om tegenwicht te verkrijgen tegen de monotonie van onze (flat)gebouwen? Is hier geen sprake van compensatie voor de verloren vormen- en kleurenrijkdom van de natuur?

Het loont de moeite om eens te ramen hoeveel mensen uitgeven voor het verkrijgen van enige afwisseling in hun omgeving. Dat bedrag geeft benaderenderwijs aan welke geldswaarde natuur heeft in haar functie van het geven van variatie.

Prognose

De hiervoor gegeven casus zijn bedoeld als voorbeelden van hoe op dit moment waardering in geld van natuur zou kunnen plaatsvinden. Dergelijke berekeningen zijn echter niet voldoende. Natuur onderscheidt zich van bedrijfsmatig voortgebrachte goederen doordat zij óf in het geheel niet reproduceerbaar is (dier- en plantensoorten, bepaalde landschappen) óf pas na een tijdsduur van generaties kan worden teruggewonnen (bossen, geërodeerde stukken land). Beslissingen ten aanzien van de natuur zijn vaak onherroepelijk. Er is daarom alle reden zich af te vragen hoe de waarde-ontwikkeling van natuur ten opzichte van andere goederen zal zijn.

Met zekerheid kan worden voorspeld dat de relatieve schaarste van onze natuurrestanten zal toenemen. Als gevolg daarvan zal — bij gelijkblijvende vraag — de waarde sterk toenemen. Je kunt een dergelijke waardestijging waarnemen bij oude meesterwerken, waarvan de algemene uitdrukingskracht de mensen blijft aanspreken. En de enorme prijsstijging hiervan vindt dan nog plaats terwijl dagelijks nieuwe werken worden gemaakt, die eveneens menselijke gevoelens in vorm of kleur weten uit te drukken. Een voorproefje van de waardestijging die natuur in de toekomst zal ondergaan vormt de op gang zijnde stijging van de grondprijzen in dichtbevolkte geïndustrialiseerde streken, zoals bijvoorbeeld Nederland. Illustratief is in dit verband de niet stijgende, waarschijnlijk zelfs relatief dalende waarde van muziekwerken: partituren kunnen worden gereproduceerd en steeds opnieuw tot klinken gebracht.

Ook als gevolg van de ontwikkeling van de vraag kan waardestijging van de natuur worden verwacht. Bij toenemende drukte, monotonie en vrije tijd (hoewel aan dit laatste kan worden getwijfeld) zal zeker in het recreatieve vlak de vraag naar natuur toenemen. D. Hillenius vermeldt in dit verband klaarliggende, ingebouwde handelingsmogelijkheden in mens en dier, die er op wachten om door een passende prikkel van de buitenwereld op gang te worden gebracht. Belangrijk en vele millennia oud is de prikkel van de natuur. Wanneer die prikkel achterwege blijft gaan we er naar op zoek. Surrogaten hiervoor gaan op den duur ergeren¹¹.

Slot

Bovenstaande verkenningen leiden tot de conclusie dat een onderzoek naar de economische waarde van de natuur de natuurbeschermers naar alle waarschijnlijkheid Grote Getallen in handen zal spelen. Of zo'n onderzoek zin heeft hangt af van de mentaliteit van de mensen. Moeten bestuurders per se over cijfers kunnen beschikken om de belangen van ons milieu te kunnen afwegen tegen andere belangen, dan luidt het antwoord ja.

Er lijkt een moeilijk te stuiten proces aan de gang te zijn dat natuur en ruimte schaarser en dus duurder maakt. De prijs is de graadmeter van dit proces en brengt onze ver-

arming in dit opzicht tot uitdrukking. De rijken van vandaag zijn niet de mensen met goederen, maar die met landgoederen. Zolang voor de functies van de natuur substituten kunnen worden gevonden zal de prijsstijging een limiet hebben; wanneer voor onmisbare functies geen substitutie meer mogelijk is wordt de prijs oneindig; het door sommige ecologen voorspelde bankroet heeft zich dan voltrokken. Zolang nog niet is berekend dat momenteel de toename van de productie groter is dan de toename van de negatieve effecten ten aanzien van onder meer de natuur, is het aantoonbaar onjuist om van vooruitgang of groei te spreken. We kunnen hoogstens zeggen dat er sprake is van mutatie. Over de waardering daarvan kan een econoom zich slechts een privé mening veroorloven.

R. Hueting

¹¹ D. Hillenius: *De mens is een ondiep*, „Hollands Maandblad”, december 1967.

(I.M.)

Een nieuw
herkenningsteken
van de Friesland Bank

Een snel groeiende bank.
Gunstige rentecondities.
Geen omzetprovisie.
Balanstotaal f 321.5 miljoen.
Grootste bank van Friesland.

Friesland Bank

16 vestigingen in Friesland.

Hoofdkantoor:
Leeuwarden, Zaailand 110.

Groot-Brittannië in de EEG

I. Monetaire problemen bij Britse toetreding

De impuls welke de Haagse topconferentie aan het integratiestreven heeft gegeven, is ook niet ongemerkt aan ESB voorbijgegaan. In een tweetal artikelen zullen enkele aspecten van toetreding van het Verenigd Koninkrijk tot de EEG worden besproken. Deze eerste bijdrage, van de hand van Drs. B. F. baron van Ittersum, inventariseert de monetaire problemen die zich bij Britse toetreding kunnen voordoen. Het tweede artikel, in ESB van volgende week, zal de economische voordelen voor de Britse economie van toetreding evalueren.

Nu de Haagse topconferentie het er onlangs over eens is geworden dat „de voorbereidende werkzaamheden die nodig zijn voor het leggen van een gemeenschappelijke basis voor onderhandelingen ten spoedigste en zo snel mogelijk dienen te kunnen worden verricht”¹ en de onderhandelingen zelf eind juni en zo mogelijk eerder zullen beginnen, is het nuttig de *monetaire problemen* die zich bij de Britse toetreding kunnen voordoen te inventariseren.

Het kernprobleem op korte termijn is dat de Britse betalingsbalans naar het zich nu laat aanzien tijdens het proces van toetreding onder druk zal komen te staan, terwijl een verslechtering wegens de omvang van Britse schulden zeer onwenselijk is. Op langere termijn speelt het vraagstuk welke aanpassingen nodig zullen zijn in verband met de groei van de Gemeenschap naar een economische en monetaire unie. Ook hiervoor zal spoedig aandacht gevraagd worden in verband met het feit dat op de topconferentie werd overeengekomen om in de loop van dit jaar hiertoe een in fasen uit te voeren plan uit te werken. De kwestie van de Britse inspraak dringt zich hierbij op.

Bij dit alles vormt de functie van het Pond als reservevaluta een complicatie, welke apart moet worden gezien. In dit artikel zullen deze vraagstukken kort ter sprake komen, alsmede de richtingen waarin de oplossingen gezocht kunnen worden*.

De Britse betalingsbalans

Het verloop van de Britse betalingsbalans is voor het slagen van de toetreding van doorslaggevend belang. In 1967 werd door de Europese Commissie in haar toenmalig Advies inzake de toetreding terecht een duurzaam herstel van de betalingsbalans noodzakelijk geacht. Inmiddels heeft de devaluatie van het Pond plaatsgevonden, gevolgd door een wat trage, maar nu aanmerkelijke betalingsbalansverbetering (zie tabel 1).

Er wordt gestreefd naar een overschot op de basisrekening van £ 300 mln. in de periode maart 1969-maart 1970. Het ziet er op het ogenblik naar uit dat dit resultaat zal worden gehaald. Het blijft echter de vraag of daarna, ongekend de toetreding, de overschotten van £ 500 mln. die de Britse autoriteiten zich voor de komende jaren voor het aflossen van de schulden en het opbouwen van de

Tabel 1.
De Britse betalingsbalans

(in £ mln., voor seizoenen gecorrigeerd)

	1968				1969		
	I	II	III	IV	I	II	III
Handelsbalans a)	-171	-233	-155	-118	-135	-79	+10
Diensten en eenzijdige overdrachten	+80	+132	+148	+52	+161	+144	+131
Lopende rekening	-91	-101	-7	-66	+26	+65	+141
Lang kapitaalverkeer	-125	-37	+136	-116	-87	+7	+73
Basisrekening	-216	-138	+129	-182	-61	+72	+214

a) Incl. betalingen voor Amerikaanse militaire vliegtuigen.

bruto reserves ten doel hebben gesteld, kunnen worden geboekt bij een evenwichtige groei van de Britse economie. Een verdere verbetering ten gevolge van de devaluatie is na medio 1970, dus bijna drie jaar na de maatregel, onzeker; de effecten van de Franse en Duitse wisselkoerswijzigingen zullen hiertoe naar het zich laat aan zien per saldo weinig kunnen bijdragen.

De toetredingskosten

Bij deze stand van zaken zal er dus in de eerste plaats een oplossing gevonden moeten worden voor de nadelige betalingsbalanseffecten van de toetreding. Deze zijn uiteraard afhankelijk van de te bereiken onderhandelingsresultaten. Toch is er bij wijze van voorbeschouwing wel een aantal opmerkingen over te maken.

De kosten van de overeen te komen landbouwwegening zullen voor Engeland de doorslag geven. Deelneming aan

* De verantwoordelijkheid voor de inhoud van dit artikel blijft voor rekening van de auteur; de inhoud is in genedele te beschouwen als een uitspraak van de instelling waarbij de auteur werkzaam is.

¹ In de Franse tekst van het communiqué staat: „... pourront être menés dans les délais les plus utiles et les plus rapides”; in de Engelse tekst: „could be undertaken as soon as practically and conveniently possible”.

de oude EEG-regelingen zou volgens officieuze berekeningen een directe betalingsbalanslast van £ 300 à 400 mln. per jaar met zich meebrengen². Daarbij komen nog de indirecte lasten wegens de verhoging van de kosten voor de levensonderhoud, de prijsstijging van grondstoffen voor de industrie en de schade voor de handel met het Gemeenebest.

En waartoe zou dit alles voor derde landen leiden? Dat hun prijsconcurrentie-voordeel wordt weggenomen!

Nu er toch al ingrijpende wijzigingen in het systeem van de Gemeenschap nodig lijken om de tot nu toe onbevredigende gang van zaken in de landbouwsector te verbeteren, zou de op handen zijnde vergroting van de Gemeenschap met een aantal landen hiertoe een goede aanleiding kunnen vormen. De resultaten van de topconferentie en van de recente landbouwmarathon te Brussel waren op dit punt nog niet bemoedigend. Dit is toch wel speciaal teleurstellend voor Nederland, dat hiermede immers de kans op uitbreiding én grotere openheid van de Gemeenschap, twee zaken waar ons land zich bij uitstek voor inzet, aanmerkelijk kleiner ziet worden. Nu de kans op beide nog niet geheel verkeken is, lijkt een voortdurend Nederlands offensief in deze richting op zijn plaats.

Deze lasten wegen ook daarom voor Engeland en daarmede voor het verloop van de toetreding zeer zwaar, omdat op korte termijn hiertegenover op de betalingsbalans niet op plusposten als compensatie te rekenen valt. Over de uitwerking op de kapitaalrekening bestaat weinig zekerheid, maar een eventuele liberalisatie tot het huidige Gemeenschapspeil kan tot een flinke vergroting van de export van lang kapitaal leiden. Op het verloop van het korte kapitaal zal bij de bespreking van het Pond als reservevaluta nader worden ingegaan; een ernstige verslechtering van de betalingsbalans zou nadelige gevolgen op dit terrein kunnen hebben.

Het ziet er dan ook naar uit dat de kosten grotendeels zullen moeten worden opgevangen in de industriële handel en het dienstenverkeer, door de positieve effecten van de tariefafbraak jegens de Zes. Hierbij denkt men in hoofdzaak aan de gunstige invloed die de intensievere concurrentie en de te verwachten vergroting van de produktie-omvang op het Britse bedrijfsleven kunnen uitoefenen. Het is heel wel mogelijk dat hieruit op langere termijn per saldo voor Engeland winst voortvloeit, maar het is twijfelachtig of dit ook voor de beginperiode zal gelden³.

Het zal in hoge mate van het Britse economische beleid afhangen of de kansen die de toetreding, ondanks de te verwachten tarieven in het verkeer met de Gemeenebesten, voor de Britse export inhoudt, benut zullen worden. In een sterk naar overbesteding neigend land bestaat zeker op korte termijn het gevaar dat bij een onvoldoende krachtig beleid de invoer snel toeneemt, terwijl voor de gewenste vergroting van de uitvoer onvoldoende binnenlandse capaciteit beschikbaar komt.

De overgangperiode

De totale aanvankelijke betalingsbalansverslechtering zou, zoals de zaken nu staan, bij onmiddellijke toetreding vermoedelijk aanzienlijk zijn. Omdat men er vanuit moet gaan dat er in verband met de betalingsbalans- en schuldenpositie voor extra lasten geen ruimte zal zijn, wordt er behalve aan een vermindering via onderhandeling van de permanente lasten wegens de landbouw, aan een overgangperiode gedacht. Hierbij kan men in principe twee richtingen uit. De lasten en risico's kunnen door middel van overgangsregels zó geleidelijk over een lange periode worden

gespreid dat Engeland ze door het toenemen van de voordelen of anders door zichzelf beperkingen op te leggen, redelijkerwijs zelf kan opvangen, of de Zes zijn terwille van een snellere toetreding bereid om Engeland tijdelijk financiële bijstand te verlenen in verband met de lasten welke uit de toetreding zullen voortvloeien.

De onlangs overeengekomen overgangsregelingen voor de landbouwfinanciering van de Zes hebben de kans op een oplossing in de eerstgenoemde richting vergroot; een dergelijke oplossing verdient bepaald de voorkeur. Het zou immers ongewenst zijn wanneer de Britse betalingsbalans zou verslechteren en de schulden zouden toenemen, terwijl het tempo van de nagestreefde integratie juist primair belang heeft bij een gezonde Britse betalingsbalans.

De beleidscoördinatie binnen de Gemeenschap

Wanneer Engeland eenmaal zal zijn toegetreden blijft de combinatie van een evenwichtige binnenlandse economische ontwikkeling en een gezonde betalingsbalans voor dit land evenzeer als voor de andere lid-staten van belang. Zoals bekend, wordt het beleid er na de toetreding wegens de toenemende vervlechting der economieën echter niet gemakkelijker op. Binnen de Gemeenschap heeft enerzijds de coördinatie van het economische beleid, waaronder het monetaire, daarom steeds meer aandacht gekregen. Bovendien is onlangs onderlinge financiële steun op korte termijn overeengekomen, terwijl een steunmechanisme op middellange termijn wordt overwogen.

De besprekingen over deze onderwerpen vinden op het ogenblik in de Raad plaats aan de hand van een Memorandum van de Commissie⁴; in het communiqué van de topconferentie wordt van een bereidheid tot een snellere voortgang op dit terrein gesproken. Het belang van het eerste gedeelte van het Memorandum, over de beleidscoördinatie, zal voorop moeten worden gesteld; voorwaardelijke onderlinge financiële steun kan in tweede instantie een nuttige rol vervullen, namelijk wanneer ondanks de coördinatie van het beleid de ontwikkeling van een land uit de hand loopt.

De onderlinge financiële faciliteiten zullen niet te ruim mogen zijn en hun toepassing tot uitzonderingsgevallen beperkt moeten blijven, opdat de druk om de oorzaken van de onevenwichtigheden weg te nemen, dus mede om tot verdere coördinatie van het beleid te komen, niet vermindert. Ook zal de openheid, de verhouding tot het IMF van de door de Commissie beoogde stelsels van onderlinge bijstand zorgvuldig moeten worden bekeken, alleen al omdat de onevenwichtigheden doorgaans mede

² Er zijn nog geen officiële berekeningen gepubliceerd op basis van de nieuwe regelingen; een eventuele toepassing van de overeengekomen totale afdracht van landbouwheffingen en douanerechten na de overgangperiode, zou voor de Britse betalingsbalans vermoedelijk een zware last betekenen.

³ Aldus bijvoorbeeld het Britse Institute of Directors in „The Balance Sheet of the Common Market” (december 1969) en het recente rapport van de Confederation of British Industry.

⁴ Memorandum van de Commissie aan de Raad, dd. 12 februari 1969, betreffende de coördinatie van de economische politiek en de monetaire samenwerking in de Gemeenschap.

in het verkeer met derde landen tot stand komen. Dit laatste is vooral ook voor Engeland van belang.

De voortgang inzake de beleidscoördinatie zal in de eerste plaats betrekking moeten hebben op een uitwerking van de in Artikel 104 van het Verdrag genoemde *doel-einden*: betalingsbalansevenwicht en vertrouwen in de valuta, bij een hoge graad van werkgelegenheid en een stabiel prijspeil. Men zal zich onder meer moeten afvragen of het streven naar betalingsbalansevenwicht voor elk land een juiste doelstelling is. Naar gelang van de gewenste economische structuur zal per land en voor de Gemeenschap als geheel een na te streven betalingsbalansstructuur moeten worden vastgesteld. Ook met de grote overschotten welke Engeland zich ten doel heeft gesteld zal in dit verband rekening moeten worden gehouden. Een eerste bespreking hierover zal binnenkort in de Raad kunnen plaatsvinden aan de hand van de op 15 december jl. door de Commissie voor de periode 1971-1975 voorgestelde globale doelstellingen.

Daarnaast komt het gebruik van de *instrumenten* aan de orde. Zij moeten in de lid-staten alle een bijdrage leveren tot de beheersing van de conjunctuur en tot het bereiken van de doelstellingen op middellange termijn. De monetaire conjunctuurpolitiek vraagt in dit verband bijzondere aandacht wegens zijn snelle doorwerking over de grenzen. Omdat het zwaartepunt van de conjunctuurpolitiek de laatste jaren bovendien in steeds sterkere mate bij het monetaire beleid kwam te liggen, was de coördinatie op monetair gebied tot nu toe het meest intensief⁵. Ter verbetering van het evenwichtsbeleid binnen de Gemeenschap zal naar een effectiever „policy-mix” moeten worden gestreefd. Ook het bereiken van de genoemde doelstellingen op middellange termijn vraagt een evenwichtige inzet van alle instrumenten van economische politiek.

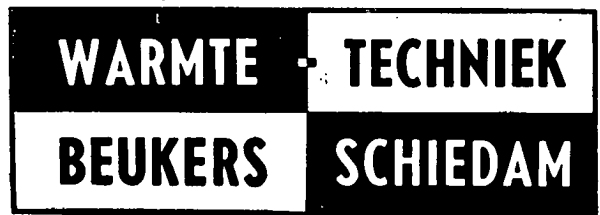
De hier geschetste coördinatie van het beleid zal kunnen leiden tot vermindering van onderlinge betalingsbalansfluctuaties en fundamentele verstoringen maar het is een misverstand te menen dat via deze weg wisselkoerswijzigingen spoedig overbodig zouden kunnen worden. Dit brengt ons op het besluit van de topconferentie om in het kader van de „verdieping” van de Gemeenschap te streven naar een monetaire unie. Het zou in het kader van dit artikel te ver voeren, hierop diep in te gaan; het besluit is echter voor Engeland als kandidaat wel van zo veel belang, dat een kort commentaar hier op zijn plaats is⁶.

Op weg naar een monetaire unie

Men meent wel dat het vormen van een monetaire unie, in de beperkte betekenis van een uitsluiting van onderlinge pariteitswijzigingen bij een geïntegreerd monetair beleid der Centrale Banken, nu de eerstvolgende stap naar integratie moet zijn. De kredietpolitiek vormt echter van het economische beleid binnen de Gemeenschap slechts een bescheiden onderdeel, dat het ontstaan van fundamentele onevenwichtigheden niet kan voorkomen. Slechts een geïntegreerd economisch beleid kan hiervoor zorgen en zolang dit ontbreekt, is het uitsluiten van onderlinge pariteitswijzigingen niet aan de orde. Wegens de nauwe banden die de kredietpolitiek met andere instrumenten van het economische beleid, in het bijzonder via de overheidsfinanciën met de begrotingspolitiek heeft, is een integratie van het beleid der Centrale Banken alleen, bovendien politiek ondenkbaar.

Ook wordt weleens vergeten dat de economische en monetaire integratie een grote mate van politieke een-

(I.M.)

heid behoeft. Overdracht van bevoegdheden inzake het economische en monetaire beleid is bij het ontbreken hiervan niet gewenst en zal in de praktijk bij onvoldoende politieke eenheid vermoedelijk ook niet plaatsvinden. Bij centralisering van het beleid dient ervoor te worden gezorgd dat de centrale instantie, supra-nationaal of intergouvernementeel, even goed als de autoriteiten ter plaatse kan beoordelen welk beleid in de verschillende tot provincies geworden lid-staten van de unie moet worden gevoerd. Het gaat hierbij niet zozeer om het vaststellen van de beleidslijnen welke in theorie zouden kunnen worden gevolgd en waarover ook nu doorgaans weinig gebrek aan overeenstemming bestaat, als wel over de vraag welk beleid in de praktijk *haalbaar* is. De politieke eenwording zal ervoor moeten zorgen dat de centralisering van het beleid diens haalbaarheid niet vermindert.

Deze aspecten zijn voor de toetredingskandidaten en in het bijzonder voor Engeland wegens zijn uitzonderlijke monetaire positie van belang. Er zal bij het opstellen van een schema om te komen tot een monetaire unie het komend jaar zo te zien nog wel het een en ander komen kijken; zeker de Britse autoriteiten zullen er nauw bij moeten worden betrokken.

⁵ Merkwaardig genoeg hoort men nogal eens verkondigen dat de monetaire samenwerking achteraan zou lopen. Nog vreemder is het als van een nadelige achterstand ten opzichte van de landbouwintegratie wordt gesproken. Deze gedachte berust veelal op het misverstand dat door middel van monetaire samenwerking wisselkoerswijzigingen overbodig zouden kunnen worden. Wij komen hierop nog terug (zie in dit verband ook de korte, heldere uiteenzetting van R. C. de Heer: *Pariteitswijzigingen en de EEG-landbouwmak*t, in „Bank- en Effectenbedrijf”, november 1969). Men mag in dit verband overigens niet vergeten dat er weliswaar een geïntegreerde landbouwmakt tot stand is gekomen, (die nu tijdelijk is onderbroken), maar dat diens resultaat en voor de Gemeenschap en voor derde landen tot nu toe zeer onbevredigend zijn geweest.

⁶ Zie voor een recent overzicht over de stand van zaken bij de monetaire integratie van de Gemeenschap het artikel: *Problems and Practice of Monetary Integration, in „Common Market”, oktober/november 1969.*

Het Pond als reservevaluta

Tenslotte nog enkele opmerkingen naar aanleiding van de vraag in hoeverre het Pond als reservevaluta bij toetreding en erna aanleiding kan geven tot problemen. Het is voor de beantwoording van deze vraag allereerst van belang om na te gaan wat het reservevaluta zijn van het Pond op het ogenblik inhoudt. De Bazelse steunregeling heeft, zoals bekend, de betekenis ervan in 1968 aanzienlijk gewijzigd. De vrijheid van conversie van de sterling balances der overzeese sterlinglanden werd beperkt en de Britse risico's voor een groot gedeelte door de steunverlenende landen⁷ overgenomen. Engeland heeft daartegenover een dollarkoersgarantie moeten geven. Het bestaan van deze regeling heeft er vermoedelijk mede toe bijgedragen dat, zoals uit tabel 2 blijkt, de desbetreffende tegoeden sinds ultimo 1967 per saldo niet zijn verminderd.

Tabel 2.

De gepubliceerde Britse Pondenschulden (bruto)

	ultimo 1967	(in £ mrd.) ultimo 1968	medio 1969
Aan Centrale Banken	3,2	3,8	3,7
Aan IMF	0,7	1,2	1,2
Aan particulieren	1,9	1,8	1,7
Totaal	5,9	6,9	6,7
waarvan aan £-landen	3,0	2,9	3,1

Bron: Bank of England; *Quarterly Bulletin*.

Daarnaast hebben gedurende de afgelopen periode de hoge Londense rente, het geleidelijk groeiende vertrouwen in het Pond wegens de verbeterende Britse betalingsbalans en de goede resultaten van de betalingsbalans van het overzeese sterling-gebied tot deze gunstige ontwikkeling bijgedragen. Deze factoren hebben als het ware geleid tot een tijdelijke consolidatie van het Pond als reservevaluta.

Gedurende de overgangperiode zal, zoals we gezien hebben, de Britse betalingsbalans kunnen verslechteren. De commerciële banden met derde landen zullen gaan verslappen, hetgeen tot een vermindering van de „working balances” in sterling aanleiding zal geven. De betalingsbalansen van deze landen zullen vermoedelijk verslechteren met nadelige gevolgen voor de sterling reserves. Het is daarom zeker ook met het oog op de sterling balances van belang dat de bescherming van de Britse betalingsbalans en van die van de overige sterlinglanden de nodige aandacht krijgt en dat met name bevredigende regelingen inzake het handelsverkeer met deze landen worden getroffen. Het lijkt daarnaast in elk geval gewenst de genoemde Bazelse regeling gedurende de overgangperiode te handhaven.

Er moet ook een oplossing op langere termijn voor de sterling balances worden gevonden. De Britse autoriteiten hebben zich officieel hierover nog niet uitgelaten. De toetreding maakt een duidelijk beleid wel gewenst. Een beheerste afbouw wordt wel bepleit terwille van de stabiliteit van het internationale monetaire stelsel, maar er is ook met het oog op de toetreding wat voor te zeggen. Engeland wordt daarmede immers niet alleen van de risico's verlost, maar ook van de beperkingen die het handhaven van deze saldi zijn monetaire en wisselkoerspolitiek oplegt, beperkingen die het evenwichtsbeleid van de Gemeenschap kunnen bemoeilijken.

Een geleidelijke afbouw is te verkiezen boven de semi-consolidatie in een gezamenlijk reservefonds van de Gemeenschap, naar het model van Triffin. De Commissie

merkt in haar vrij recente Advies terecht op dat een duurzame en doeltreffende oplossing van het probleem van de sterlingsaldi de financiële mogelijkheden van de Gemeenschap alleen te boven gaat, dat de sterling-reserves een deel van de wereldliquiditeit vormen en dat de behandeling van dit probleem daarom past in het kader van de internationale monetaire instellingen.

De sterlingsaldi worden door de voorvechters van een Europese reservevaluta wel als een nuttige Britse inbreng beschouwd. Gezien de ervaringen met het Pond en de Dollar, is het onnodig te zeggen dat een dergelijke ontwikkeling wegens zijn geringe beheersbaarheid gevaar zou inhouden voor de stabiliteit van het internationale monetaire stelsel en voor de monetaire stabiliteit van de Gemeenschap zelf. Een dergelijke ontwikkeling veronderstelt het bestaan van een Europese monetaire unie en zou, ook al werd zij gewenst geacht, trouwens zeker niet kunnen worden geforceerd.

Nabeschuiving

Bij het overzien van de beschreven problematiek valt op dat op twee aspecten bijzondere nadruk is gelegd. Dit geldt in de eerste plaats voor de band van de Britse toetreding met de openheid van de Gemeenschap: door de op zichzelf reeds gewenste grotere openheid te bepleiten, wordt tevens de evenzeer nagestreefde toetreding vergemakkelijkt. Vooral de deelneming aan de geprotegeerde landbouwmakrt van de Gemeenschap zou, zoals de zaken nu staan, zware lasten en monetaire problemen voor Engeland met zich brengen. Ook afgezien van de actuele overschotproblemen zouden wegens de huidige graad van protectie offers worden gevraagd, die niet alleen tegenover Engeland, maar ook tegenover zijn traditionele leveranciers van landbouwprodukten moeilijk te verdedigen zouden zijn.

In de tweede plaats werd speciaal aandacht gevraagd voor de beleidscoördinatie en het dit jaar op te stellen plan om te komen tot een vergaande economische en monetaire integratie, een project waarbij Engeland nauw moet worden betrokken. En dergelijk plan zal verhelderend kunnen werken. Het zal een bestaande lacune kunnen wegnemen, namelijk door aan te geven welke stappen achtereenvolgens kunnen worden gedaan, met alle steeds daaraan verbonden consequenties. Het is bijvoorbeeld opvallend dat het communiqué van de topconferentie wél spreekt over het vage nieuwe einddoel van een monetaire unie, maar niet over het politieke kader waarin de eerstvolgende stap op weg daarheen zou kunnen worden gedaan. Elke stap verder dan de huidige, in wezen vrijblijvende, beleidsconsultaties brengt immers het politieke probleem van overdracht van nationale autonomie met zich en het is niet duidelijk op welke wijze dit kan geschieden. Om werkelijk verder te kunnen gaan, zal in de eerste plaats op dit terrein vooruitgang moeten worden geboekt.

B. F. van Ittersum

⁷ Deze landen zijn: België, Canada, Denemarken, Duitsland, Italië, Japan, Nederland, Noorwegen, Oostenrijk, Verenigde Staten, Zweden en Zwitserland.

Flirten met buitenlands kapitaal

Inleiding *

De Achillespees van de Griekse economie is de betalingsbalans: de handelsbalans vertoont een tekort dat onvoldoende gedekt wordt door het overschot op de dienstbalans. Hiermee geconfronteerd is het beleid van de verschillende Griekse regeringen na 1950 erop gericht om enerzijds de kapitaalimport ter dekking van het resterende tekort op de lopende rekening te verzekeren en anderzijds op langere termijn dit tekort te elimineren.

Zo zijn er maatregelen getroffen om het toerisme en het varen onder Griekse vlag, d.w.z. de dienstensector, verder te ontwikkelen en de produktiviteit en mechanisering in de landbouw op te voeren. Het is echter vooral de industriële sector waarop in de ontwikkelingsplannen de nadruk ligt: industrialisatie met als doel importbeperking en exportstimulering ter vermindering van het tekort op de handelsbalans. Met name de veranderingen van het exportpakket ten gunste van de industriële produkten is van groot belang; immers de internationale vraag naar deze produkten vertoont een sterke groei in tegenstelling tot de internationale vraag naar agrarische produkten (voor Griekenland o.a. tabak, kranten, rozijnen, olijven, fruit en katoen) die over het algemeen inelastisch is en een geringe groei laat zien.

Uitgangspunt van de economische politiek van de Griekse regeringen is het particuliere initiatief; dat dient de drager van de industrialisering te zijn¹. De overheid beperkt zich tot verbeteringen van de infrastructuur en het nemen van stimuleringsmaatregelen voor de opbouw van de industriële sector, zoals het stellen van importquota's, optrekken van tariefmuren en het devalueren van de munteenheid in 1952.

De Griekse ondernemers hebben echter niet de rol gespeeld die van hen verwacht wordt; in 1963 bijvoorbeeld, tien jaar na de devaluatie, bedroeg het aandeel van de agrarische produkten in de totale waarde van de export 81%; het aandeel van de industriële produkten bedroeg slechts 3,4%². De oorzaak hiervan moet gezocht worden in het grote aantal kleine familiebedrijven, die vaak een geringe bereidheid tot expansie vertonen. Juist de jarenlange protectie tegen buitenlandse concurrenten maakt dat het formuleren van het particuliere initiatief als politieke doelstelling de bestaande situatie continueert en de traditionele Griekse ondernemers niet in beweging zet.

Een uitwijkmogelijkheid werd gezocht in het aantrekken van buitenlandse ondernemingen. Reeds in de herziene grondwet van 1952 werden maatregelen aangekondigd die „once and for all shall regulate the protection of

capital imported from abroad to be invested in the country” (artikel 112). Het directe gevolg was de uitvaardiging van decreet 2687 in 1953, waarin specifieke voordelen waren opgenomen voor het investeren van buitenlands kapitaal in Griekenland.

De economische politiek van de regering van George Papandreu (1963-1965) onderscheidde zich niet wezenlijk van de economische politiek van de regering-Karamanlis (1952-1963)³. Van de hervormingen, die beoogd werden, noemen we de radicale onderwijshervormingen, die van groot belang geacht werden voor de verbetering van de sociale infrastructuur⁴. Ook de nadruk die gelegd werd op de opbouw van een eigen nationale industrie⁵ was typerend voor deze periode. Door de korte regeringsperiode van Papandreu bleven de hervormingsmaatregelen in hun opzet steken, waardoor conclusies ten aanzien van de resultaten niet te geven zijn. Wel spreken sommige auteurs over een verbetering van het ondernemingsklimaat⁶.

Na de val van de regering-Papandreu en na de coupe van april 1967 hebben de Griekse ondernemers een afwachtende houding aangenomen. Een weerspiegeling van deze aarzeling vindt men in het feit dat, ondanks een toe-

* Wij danken Prof. Dr. C. Goedhart voor zijn kritische opmerkingen en Mr. J. H. Smeets, die ons behulpzaam was bij het verzamelen van de moeilijk verkrijgbare documentatie over de Griekse economie.

¹ Voor informatie over de economische politiek van — de regering-Karamanlis, zie Skriver, A. „Soldaten tegen Democraten”, blz. 47 e.v.;

— de regering-Papandreu, zie „Five Year Economic Development Plan for Greece 1966-1970”, blz. 9;

— de militaire regering, zie „Economic Development Plan for Greece 1968-1972”, blz. 10.

² Nikolinakos, M.: *Griekenland auf dem Weg zur Industrialisierung, wirtschaftliche und soziale Hintergründe des Patches*; in verzamelbundel van Suhrkampverlag „Die verhinderte Demokratie, Modell Griechenland”, blz. 14.

³ Nikolinakos, t.a.p., blz. 17, 18; en Skriver, t.a.p., blz. 50.

⁴ De onderwijshervormingen werden direct na de coupe weer teniet gedaan. Zie Nikolinakos, t.a.p., blz. 20 en „Der Volkswirt”, 11 oktober 1968.

⁵ In het vijfjarenplan van de regering-Papandreu wordt slechts geringe aandacht geschonken aan de rol van buitenlandse ondernemingen voor de Griekse economie. Zie ook de „Neue Zürcher Zeitung”, 27 november 1967.

⁶ Campbell, J., Sherrard, P.: „Modern Greece”, Londen 1968, blz. 307; Skriver, t.a.p., blz. 52.

name van de investeringen in duurzame goederen met 16%, meer dan de helft van dit bedrag bestemd was voor investeringen in onroerend goed, terwijl de investeringen in de industrie sinds 1965 op een niveau van ca. \$ 180 mln.⁷ bleven staan. In tegenstelling tot de regering-Papandreou heeft de militaire junta zeer sterk de nadruk gelegd op de rol van de buitenlandse ondernemingen in de opbouw van een moderne industrie.⁸ In de volgende paragrafen gaan we nader in op de rol van de buitenlandse ondernemingen na een korte beschouwing van de betalingsbalansproblemen.

Het structurele tekort op de lopende rekening en de invoer van buitenlands kapitaal

Enige maanden geleden publiceerde het Ministerie van Coördinatie te Athene een overzicht⁹ van de ontwikkeling der economie tussen april 1967 en april 1969: een lofzang op de nationale economie zonder wanklanken. De publicatie eindigt met:

„On the basis of what has been accomplished so far, the Greek Economy is now entering the third year since the National Revolution, with the bright prospect of reaching still higher levels of development. Equipped with a well-organized development mechanism and with fresh expansionary forces inspired by the creative spirit of the Revolution of 21st April 1967, it will move on to higher goals”.

Ook de publicaties over de Griekse economie die in West-Europa en de Verenigde Staten zijn verschenen getuigen van de zeer sterke expansie van het BNP¹⁰ (van 1960 tot 1967 gemiddeld met 7,5% per jaar, 1967: 4,2%, 1968: 4,5%, 1969: 8%) alsmede van de belangrijke toename van het gemiddelde inkomen per capita, waaraan onder andere de zeer geringe toename van de bevolking en de hoge mate van prijsstabiliteit debet zijn. Anderzijds wordt in deze publicaties niet nagelaten de keerzijde van deze situatie te vermelden, namelijk het gevaar van oververhitting van de economie. In *International Commerce*¹¹ wordt zelfs al gesproken over het bestaan van een „demand-pull inflation”, immers de consumptieve vraag neemt sneller toe dan de nationale produktie, „appetite grows faster than productivity”, hetgeen resulteert in een structureel tekort op de lopende rekening. Ook de OECD benadrukt in haar reeds genoemde rapport, dat één van de belangrijkste problemen op dit moment de problemen met betrekking tot de betalingsbalans zijn.

Dit laatste aspect wordt in Griekse publicaties na de staatsgreep (de OECD spreekt van een „non-economic event”) nauwelijks op degelijke wijze geanalyseerd. Het streven de jaarlijkse groeivoet van de economie op ca. 8% te stabiliseren heeft, blijkens het ontwikkelingsplan 1968-1972, het primaat. We zullen nu kort ingaan op: — Het structurele tekort op de lopende rekening. — De hiermee nauw samenhangende noodzakelijke kapitaalimport. — Het belang van dat deel van het kapitaal dat leidt tot investeringen (in het vervolg zullen we spreken over buitenlands investeringskapitaal) en dat dient ter verbetering van de economische structuur.

Het structurele tekort op de lopende rekening

1. De handelsbalans

Aan het OECD-rapport over Griekenland kunnen enkele gegevens worden ontleend met betrekking tot de handelsbalans.

Tabel 1.
Handelsbalans (in \$ mln.)

	1965	1966	1967	1968 (ra- ming)	1969 (plan- ning)
Import (incl. leveranciers- krediet)	1.017	1.149	1.149	1.240	1.370
Export	331	404	453	450	480
Saldo handelsbalans	- 686	- 745	- 697	- 790	- 890

De laatste vijf jaren laten, met uitzondering van het jaar 1967, een toenemende discrepantie zien tussen import¹² en export. Het ontwikkelingsplan 1968-1972 vermeldt ten aanzien hiervan dat de gemiddelde procentuele toename van de import van 1960-1966 14% bedroeg en van de export 12,2%, voor de jaren 1966-1972 zal dit waarschijnlijk zijn respectievelijk 10,9% en 12,0%. In het plan wordt, als verwachting uitgesproken dat de import van industriële consumptiegoederen als gevolg van substitutie zal afnemen en dat de export van industriële producten met ca. 23% per jaar zal toenemen. Ondanks deze bevredigende ontwikkelingen zal de handelsbalans tot 1972 toch een tekort blijven vertonen¹³ (in 1972 zal dit geraamde tekort \$ 1.300 mln. zijn).

Voor een juiste beoordeling van het tekort op de handelsbalans is inzicht in de samenstelling van import en export van groot belang. De import betreft vooral industriële consumptiegoederen (één derde van de totale import), hetgeen een bekend verschijnsel is voor sterk groeiende economieën met een overwegend agrarische structuur. Zoals we reeds opmerkten bedroeg in 1963 het aandeel van de industriële producten in de totale waarde van de export¹⁴ slechts 3,4% en van de agrarische producten 81%; van deze 81% bestond 43% uit tabak. Dit laatste wil overigens niet zeggen dat er in het verleden in de industriële sector geen investeringen hebben plaatsgehad; tussen 1950 en 1960 werd namelijk tot een bedrag van \$ 400 mln. geïnvesteerd en van 1952 tot 1963 verdubbelde de omzet van de nationale industrie.

Een essentiële verandering in de export had dit echter niet tot gevolg, omdat de exportsamenstelling (vooral tabak, katoen, fruit en olijfolie) nagenoeg ongewijzigd bleef. Vooral dankzij buitenlands investeringskapitaal is het belang van de industriële sector voor de export relatief groter geworden; het aandeel van de industriële producten in de

⁷ „International Commerce”, 12 mei 1969.

⁸ Zie bijv. het plan 1968-1972, hoofdstuk 7.

⁹ „The Achievements of the national Government in the economic Field, two Years of Progress april 1967-april 1969”, Athene 1969.

¹⁰ OECD - Economic Surveys: „Greece”, Parijs 1969; Barclays Bank Limited: „Report 23.7.1969: Greece”.

¹¹ „International Commerce”, 3 juni 1968.

¹² De import bedroeg in 1967 20% van het BNP („International Commerce”, 4 december 1967).

¹³ Ook de Wereldbank wijst hierop in haar rapport wat ter sprake komt in de „Greek Observer” van augustus-oktober 1969. Volgens het OECD-rapport zal het tekort op de handelsbalans tot 1972 toenemen met 10,3% per jaar, het tekort op de lopende rekening zal afnemen met 2,1% per jaar, in 1972 zal het tekort op de lopende rekening waarschijnlijk \$ 217 mln. zijn.

¹⁴ Voor de gegevens zie Campbell en Sherrard, t.a.p., blz. 299 t/m 304.

totale exportwaarde liep op tot 10% in 1965 en 18% in 1967. Het betreft hier produkten die voor 1964 nauwelijks geproduceerd, laat staan geëxporteerd werden, namelijk aluminium, olie, nikkel, chemische en farmaceutische produkten. Ondanks deze relatief sterke toename van de export van industrieprodukten nam de totale export slechts in bescheiden mate toe. Eén van de oorzaken is het teruglopen van de handel met Oost-Europa na de staatsgreep. Deze was voor de Griekse handelsbalans van vitaal belang omdat één kwart van de exportprodukten tabak, zuidvruchten en katoen naar de Comecon-landen ging. Een andere oorzaak was dat in de EEG-landen, de Verenigde Staten en Groot-Brittannië de vraag naar Griekse tabak sterk terugliep. Uit het voorgaande blijkt duidelijk dat de handelsbalans een structureel tekort vertoont. Het centrale probleem is gericht op het opheffen van dit tekort.

2. De dienstenbalans

Het toenemende tekort op de handelsbalans (in 1972 waarschijnlijk \$ 1.300 mln.) wordt voor een deel gedekt door de toenemende overschotten op de dienstenbalans. Van de drie in dit verband relevante bronnen van inkomsten, te weten toerisme, scheepvaart en overmakingen van in het buitenland verblijvende Grieken, laten vooral de eerste twee een trendmatige expansie zien. Met name de zogenaamde „ship earnings” dragen tot de overschotten bij, hetgeen primair veroorzaakt wordt door de Griekse reders die hun schepen weer onder Griekse vlag laten varen. Decreet 2687/1953, welke reeds speciale voorzieningen bood voor schepen onder Griekse vlag werd uitgebreid met noodwet 465/1968 waarin onder andere belastingfaciliteiten geboden werden.

Tabel 2.

Lopende rekening (in \$ mln.)

	1960	1964	1965	1966	1967	1968 (ra- ming)	1969 (plan- ning)
Saldo handelsbalans	- 311	- 555	- 686	- 745	- 697	- 790	- 890
Saldo dienstenbalans	208	350	412	481	474	520	575
Saldo lopende rekening	- 104	- 205	- 273	- 264	- 222	- 270	- 315

Uit tabel 2 blijkt dat de toenemende overschotten op de dienstenbalans niet toereikend zijn om de tekorten op de handelsbalans te compenseren; zowel de absolute „gap” tussen beide saldi als het stijgingspercentage van het saldo der dienstenbalans was daarvoor te gering. De lopende rekening vertoont dan ook een structureel tekort, een tekort dat volgens het ontwikkelingsplan 1968-1972 zeker tot 1972 zal blijven bestaan. In 1972 is, zoals reeds gezegd, het geraamde tekort op de handelsbalans \$ 1.300 mln., het geraamde tekort op de dienstenbalans \$ 1.083 mln. en het geraamde tekort op de lopende rekening \$ 217 mln.

Het structurele tekort op de lopende rekening heeft enerzijds geleid tot het voeren van een beleid gericht op de import van kapitaal met als doel het directe evenwicht op de betalingsbalans veilig te stellen, anderzijds is het beleid erop gericht het tekort op de lopende rekening te elimineren. Realisatie van deze laatste doelstelling kost veel tijd; toch kan men reeds constateren dat het geraamde tekort op de lopende rekening in 1972 zowel absoluut als relatief gedaald is ten opzichte van bijv. de jaren 1968 en 1969.

De landbouw heeft bij de pogingen het structurele tekort op de lopende rekening te elimineren geen rol van be-

tekenis gespeeld. Er is in Griekenland namelijk sprake van een sterk versnipperd kleingrondbezit, terwijl de arbeidsprikkel dikwijls tot het nulpunt nadert zodra in eigen levensonderhoud is voorzien.

De oplossing wordt derhalve gezocht in het omhoogstuwen van de „ship earnings”, het verrichten van investeringen in toerisme en met name in de industriële sector. De Griekse ondernemers hebben echter, zoals we reeds zagen, niet de rol gespeeld die van hen verwacht wordt. De expansiemogelijkheden van de nationale industrie moet men dan ook niet overschatten. Het antwoord op het structurele tekort op de lopende rekening blijft wel het streven naar een fundamentele verandering van de economische structuur d.m.v. investeringen in de toeristische en industriële sector, dit zal echter vooral gerealiseerd moeten worden door het aanmoedigen van buitenlandse ondernemingen om investeringskapitaal naar Griekenland te laten stromen. De geraamde vermindering van het tekort op de lopende rekening in 1972, hangt hiermee nauw samen; ook de reeds gememoreerde stijging van de export van industriële produkten na 1963 is mede te danken aan de voltooide projecten (aluminium, olie, nikkel, ijzerprodukten) van Esso-Pappas (VS) en Péchiney (Frankrijk).

Het buitenlandse investeringskapitaal, stimuleringsmaatregelen en besteding

In het voorgaande zagen we dat het beleid er zowel op gericht is om, gegeven het tekort op de lopende rekening, de betalingsbalans door kapitaalimport in evenwicht te brengen, als om het tekort op de lopende rekening dankzij de import van investeringskapitaal te elimineren. Een deel van het kapitaal wordt derhalve niet geïmporteerd met als primaire functie het tekort op de lopende rekening te dekken maar om d.m.v. investeringen de economische structuur te veranderen, een permanente bron van inkomen te vormen en de export en het toerisme te stimuleren. Dit in tegenstelling tot bijv. de zogenaamde „short term official loans” van overheden die vooral dienen ter directe dekking van het tekort op de lopende rekening („window-dressing”).

We zullen nu nader ingaan op het investeringskapitaal, kapitaal dat dient ter eliminatie van het tekort op de lopende rekening, en dat toekomstige netto kapitaalimport overbodig maakt.

Van 1965 t/m 1969 bedroeg de netto kapitaalimport (in \$ mln.):

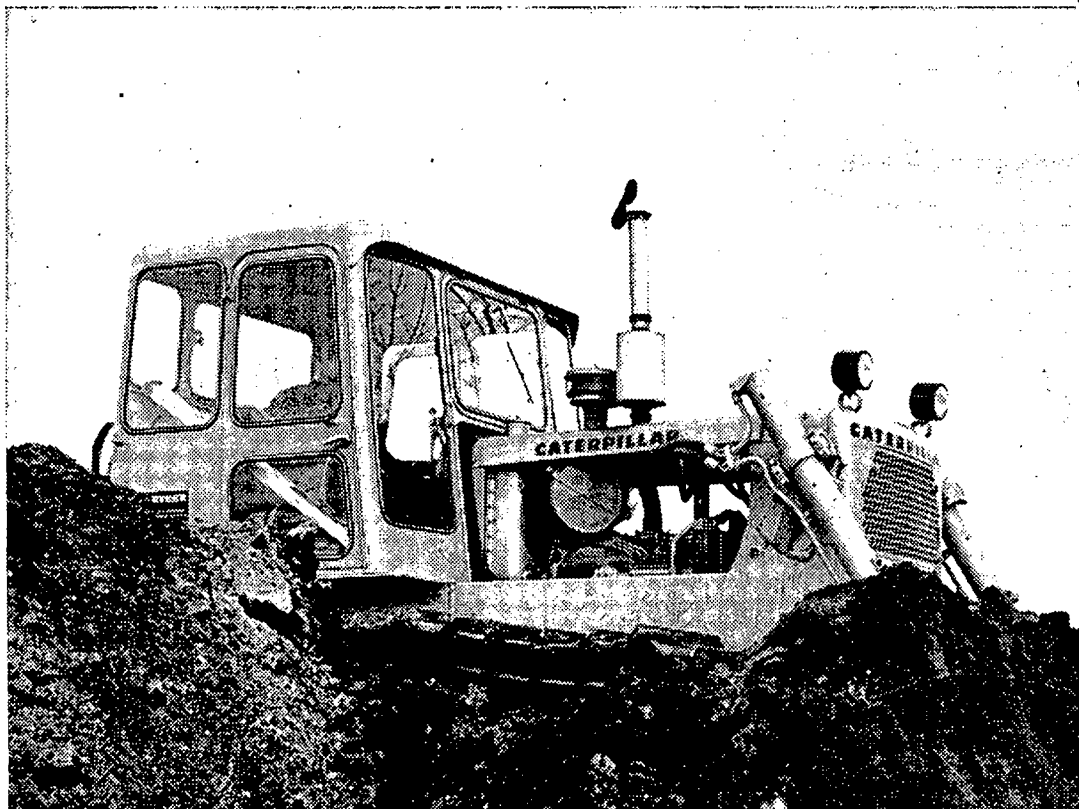
1965	223
1966	263
1967	180
1968	272
1969	275

Tot 1972 zal de netto kapitaalimport ca. \$ 275 mln. per jaar bedragen.

Stimuleringsmaatregelen

De wettelijke basis die getroffen is om aan de invoer van buitenlands investeringskapitaal extra faciliteiten te verbinden, wordt gevormd door decreet 2687/1953. Zowel de import van buitenlands investeringskapitaal (in de vorm van aandelen, leningen of constanten) als van buitenlandse kapitaalgoederen kan aanspraak maken op de voorkeursbehandeling van decreet 2687/1953. Enkele bepalingen van dit decreet zijn:

Dag vogels, dag bloemen.

Elk jaar wordt bos, heide, weiland en bouwland omgezet in beton en asfalt. Want de ontwikkeling eist nieuwe forensensteden en nieuwe wegen. De mensen in die steden moeten dagelijks naar hun werk op en neer kunnen reizen. Op de meest efficiënte wijze. Maar wat heet efficiënt als de steeds toenemende verkeersstromen door ruimtegebrek nu al muurvast komen te zitten.

Er zullen op korte termijn afdoende maatregelen genomen moeten worden. Dag vogels, dag bloemen. Misschien kennen we jullie straks alleen in plastic. Tenzij.

NS ziet 't zo: tenzij het openbaar vervoer in de toekomst een uitweg biedt om de verkeersstromen snel en efficiënt te verwerken. Openbaar vervoer dat geen patiënt, maar remedie is. Daartoe is in de eerste plaats een vergaande integratie nodig. Een integratie van trein, metro, tram, bus en taxi tot één optimaal functionerend vervoerssysteem. Met efficiënt op elkaar afgestemde dienstregelingen en overstapfaciliteiten. Opdat het openbaar vervoer ook voor de autobezittende klant van vandaag een aantrekkelijk alternatief biedt.

Aantrekkelijk in snelheid, in comfort en in prijs! In het plan „Spoor naar '75" heeft NS deze visie uitvoerig weergegeven. En wat de trein betreft, blijft het niet bij een plan alleen; aan de hand van de voorbeelden hiernaast kunt u zien hoe NS al met energie werkt aan de verwezenlijking ervan.

Intercity

Van hart tot hart sneltrein-
bindingen tussen de 40
langrijkste stations van het
land. Dat is de opzet van
het Intercity-net, dat in mei
1975 de grondslag zal vormen
van een totaal nieuwe
dienstregeling. Met hogere

frequenties, grotere snelheden,
méér treinen en méér
comfort. Van hart tot hart.
Dat wil zeggen: met de
regelmaat van de klok (soms
6x per uur) tot in het
centrum van de steden, waar
snelle stadsverbindingen
en regionale treinen het voor-
en natransport verzorgen,
zonder dat er langer dan
enkele minuten hoeft te
worden gewacht. Zo zijn er nu
al verschillende voorlopers
van de Intercity-treinen, die u
uiterst snel naar uw elders
in Nederland gelegen reisdoel
brengen.

Traverse Utrecht.

Ook de stations zelf worden
drastisch gemoderniseerd
en beter bereikbaar gemaakt.
Een treffend voorbeeld

hiervan is Utrecht, waar
onlangs een 300 meter lange
overdekte voetgangers-
traverse geopend werd tussen
het station en het
congrescentrum. Een traverse,
die in de nabije toekomst
zal worden doorgetrokken tot
in het oude stadscentrum.
Zonder last van drukke
verkeersspitsen, zonder
zoeken naar parkeerruimte
kan de reiziger dan
rechtstreeks vanuit de trein
het Utrechtse Vreeburg
opwandelen. Zijn auto heeft
hij rustig op het stations-
parkeerterrein van Haren,
Voorburg, Heerlen of
Amersfoort laten staan.

**SPOR
NAAR 75**

NS BRENGT ER LIJN IN

- de mogelijkheid tot repatriëring van het kapitaal binnen 10 jaar na het in werking treden van de onderneming;
- de mogelijkheid om per jaar uit de winsten 12% van het geïnvesteerde kapitaal en uit de interest 10% van de verstrekte leningen uit te voeren;
- het verkrijgen van tarief- en belastingfaciliteiten voor een periode van 10 jaar, gerekend vanaf het in werking treden van de onderneming.

Afgezien van dit decreet is er een tweetal noodwetten die aan buitenlandse ondernemingen faciliteiten bieden, namelijk wet 465/1968 (doel: meer schepen onder Griekse vlag te laten varen) en 89/1967 (doel: meer kantoren van buitenlandse ondernemingen aantrekken). Ter bescherming van het in Griekenland geïnvesteerde buitenlandse kapitaal is in de Grondwet een artikel (art. 23) opgenomen met betrekking tot de drie bovengenoemde wetten: „Subsequent law(s) to be issued only once and for all may amend (them) only to confer additional protection”.

Naast deze speciale voordelen die het buitenlands investeringskapitaal geniet, plukt het ook de vruchten van alle wettelijke voorzieningen die voor Griekse ondernemingen zijn ingesteld. Enige van deze wetten, die na de coupe zijn uitgevaardigd, zijn:

- Noodwet 147 — bepalingen met betrekking tot rente- en dividendafschrijvingstermijnen en winstvaststelling om investeringen in bepaalde sectoren te stimuleren.
- Noodwet 148 — dividendbepalingen om het aanbod op de kapitaalmarkt te vergroten.
- Noodwet 149 — belastingfaciliteiten om de import van bepaalde kapitaalgoederen te bevorderen.
- Wet 4171 — voordeelregelingen voor investeringen van \$ 2 mln. of meer.

Een belangrijk onderdeel van de overheidsmaatregelen ter stimulering van de import van buitenlands investeringskapitaal betreft het stroomlijnen van de behandelingsprocedure van een aanvraag. Hiermee wordt een van de oorzaken — de „bureaucratische vertraging” — weggenomen waardoor decreet 2687/1953 niet naar verwachting functioneerde¹⁵. Zo is in de tekst van noodwet 89 opgenomen dat de beslissing voor het al of niet verlenen van een vestigingsconcessie binnen 8 dagen na de aanvraag moet worden genomen. De wens tot snelle afwerking blijkt ook uit de afronding van de reeds sinds medio 1966 lopende onderhandelingen met Litton over een investering van \$ 840 mln. (in 12 jaar) voor de opbouw van Kreta en West-Peloponnesos, drie weken na de coupe. Er zij overigens op gewezen dat de „bureaucratische vertraging” in dit geval werd veroorzaakt door de weigering van het Griekse parlement de concessie te verlenen op grond van de financiële consequenties en de onwil de regionale opbouw van deze relatief onderontwikkelde gebieden aan een particuliere onderneming uit te besteden¹⁶.

De resultaten

Een min of meer gedetailleerd beeld van het resultaat van de investeringswetten, die door de handelsattaché der VS in Griekenland als één van de beste ter wereld worden aangemerkt¹⁷, is moeilijk te krijgen, daar er weinig (en vaak onduidelijk¹⁸) materiaal aangaande de werkelijke jaarlijkse kapitaalimporten onder deze wetten voorhanden is. Dikwijls bestaat er bovendien een discrepantie tussen de afgesloten contracten en de werkelijke import van investeringskapitaal. Een recent voorbeeld hiervan is de opzegging van het contract met Litton, aangezien deze

niet in staat bleek te zijn het benodigde kapitaal van buitenlandse beleggers bijeen te brengen. In deze oorzaak ziet *The Economist*¹⁹ tevens de reden voor de mislukking van de Griekse stimuleringsmaatregelen: „The reluctance of foreign investors to come to Greece”. Deze opvatting wordt ondersteund door de Bank of Greece, als ze spreekt van een „stagnation in the inflow of new venture capital (which) was in 1968 almost at the same level (\$ 53,9 million) as in 1967”²⁰.

Aan concessies voor investeringen door buitenlandse ondernemingen is in 1967 een bedrag van \$ 97 mln. afgegeven, in 1968 \$ 229 mln. en van januari-juli 1969 \$ 126 mln.²¹. Een belangrijk deel van de concessies is verleend aan Amerikaanse ondernemingen²². Een verklaring hiervoor wordt gevormd door de voordelen voor Amerikaanse ondernemingen, nog afgezien van de wettelijke faciliteiten bij een vestiging in Griekenland. We hoeven slechts te noemen de goede ligging ten opzichte van de EEG-markt (met het voordeel van een toekomstige vestiging binnen de EEG na de aansluiting in 1972), de potentiële markt van Afrika, het Midden-Oosten en Oost-Europa. Ook de binnenlandse markt geeft nog veel mogelijkheden; zo beschikt Griekenland nog niet over een televisienet en een automobiel-assemblagebedrijf. Een factor van betekenis is verder het feit dat de maatregelen die door de Amerikaanse overheid zijn genomen om de stroom van privaat kapitaal naar het buitenland te beperken niet van toepassing zijn op een aantal landen, waaronder Griekenland.

De grootste buitenlandse ondernemingen in Griekenland, gemeten naar geïnvesteerd kapitaal, zijn de reeds genoemde vestigingen van Esso-Pappas (olie, staal, petrochemische produkten) en Pêchiney (aluminium), die beiden reeds in het begin van de jaren zestig een vestigingsovereenkomst sloten en na april 1967 verdere uitbreidingsplannen hebben aangekondigd. Pappas heeft onlangs concessies verkregen voor de bouw en exploitatie van een coca-cola fabriek en conserveringsbedrijven voor groente en fruit tot een bedrag van \$ 27 mln.²³. In dit laatste geval geniet Pappas de voordelen van Wet 4171, zelfs als de onderneming wordt opgebouwd door opkoping van reeds bestaande Griekse bedrijven²⁴. Andere concessies zijn verleend aan:

American Structural Dynamics, voor de bouw van een kunstmestfabriek tot een bedrag van \$ 46 mln.;

¹⁵ „*International Commerce*”, 6 mei 1968.

¹⁶ *Meynaud, J.*: „*Rapport sur l'Abolition de la Démocratie en Grèce*”, *Montreal 1967*, blz. 31-33.

¹⁷ „*International Commerce*”, 10 juli 1967.

¹⁸ Een voorbeeld ter toelichting. *De Bank of Greece gaat in haar jaarverslag voor wat betreft kengetallen als „capital inflow” e.d. uit van „foreign data”. Het „Monthly Statistical Bulletin” van deze zelfde Bank of Greece bevat uitvoerig cijfermateriaal over deze zelfde kengetallen, doch om niet te achterhalen redenen wijken deze gegevens belangrijk af van de „foreign data”.*

¹⁹ „*The Economist*”, 18 oktober 1969, blz. 75; ook „*The Economist*”, 12 april 1969, blz. 73.

²⁰ *Bank of Greece*: „*Report on 1968*”, blz. 47/48.

²¹ „*International Commerce*”, 12 mei 1968 en 18 november 1969.

²² „*International Commerce*”, 10 juli 1967, 12 mei 1968 en 18 november 1969.

²³ „*International Commerce*”, 18 november 1969.

²⁴ „*The Greek Observer*”, mei 1969, blz. 17.

Mc. Donald, voor de aanleg van een wegnnet tot een bedrag van \$ 126 mln.²⁵;

Onassis, voor de bouw en exploitatie van een nieuwe olieraffinerij en petrochemische industrieën, waarmee een bedrag van \$ 600 mln. is gemoeid;

Niarchos, voor de exploitatie en uitbreiding van de bestaande (staats-)olieraffinerij, uitbreiding van een scheepswerf en de bouw van een staalfabriek, dit alles voor een bedrag van \$ 300 mln.²⁶

Op grond van noodwet 89/1967 is er tot april 1969 aan 247 buitenlandse ondernemingen toestemming gegeven voor de vestiging van kantoren in Griekenland. Hier nemen de scheepvaartmaatschappijen een vooraanstaande plaats in met 192 concessies, terwijl de overige 55 handels- en industriële ondernemingen betreffen²⁷. In deze laatste zijn ook begrepen de vestigingsvergunningen, die verleend zijn aan de Bank of America, The Chase Manhattan Bank en The First National City Bank (voor een tweede vestiging).

De aanwezigheid van Amerikaanse banken in Griekenland zal vooral van belang zijn voor de kanalisering van Amerikaans kapitaal naar Griekenland. Daarbij wordt verwacht dat de banken, samen met de aanwezige buitenlandse ondernemingen, een sterke zuigkracht zullen uitoefenen op potentiële buitenlandse investeerders. De continuïteit in de stroom van buitenlands kapitaal, dat geïmporteerd wordt onder decreet 2687/1953, is noodzakelijk aangezien bij een eventuele stagnatie de kapitaalimport een extra negatieve impuls krijgt als gevolg van de repatriëring van vrijkomend investeringskapitaal (uit gegevens van de Bank of Greece blijkt dat voor het tijdvak januari-juli 1969 de netto kapitaalimport van buitenlandse deviezen onder decreet 2687/1953 een negatief saldo vertoonde²⁸).

Samenvatting en conclusie

Sterke reële groei van het nationaal produkt verbonden met structurele betalingsbalansmoeilijkheden, aldus een korte typering van de economische situatie in Griekenland. De onevenwichtige groei, met duidelijk inflatoire tendensen, wordt veroorzaakt door het achterblijven van de nationale produktie bij de toename van de consumptieve vraag, zoals weerspiegeld in een sterk stijgend reëel inkomen per capita. Dit leidt, gegeven de geringe export, tot een importoverschot van vooral industriële consumptiegoederen. De situatie van de betalingsbalans is zeer precair. Het evenwicht hangt af van de sterk fluctuerende onzichtbare inkomsten, de vraag naar agrarische produkten en de gevoeligheden en voorkeuren van buitenlands kapitaal. Ondanks de gerealiseerde hoge kapitaalimport is de gouden deviezenvoorraad op pijnlijke wijze aan het slinken als gevolg van een toenemende schuldenlast en het niet geheel dekken van het toenemend tekort op de lopende rekening. De goud- en deviezenvoorraad²⁹ bedroeg, inclusief Griekenlands bijdrage aan het IMF, op 31 december 1968 \$ 321 mln., 30 juni 1969: \$ 269 mln. en op 15 juli 1969 \$ 250 mln. Dit laatste bedrag is ongeveer net zo groot als de waarde van 3 maanden import en kleiner dan het uitstaande bedrag aan leverancierskrediet.

Uitgaande van de premisse van het particuliere initiatief, tracht de overheid het toerisme en met name de industrialisatie te bevorderen, teneinde d.m.v. imports substitutie en exportstimulering te komen tot een verandering van de economische structuur en eliminatie van het structurele tekort op de lopende rekening. Door het achterblijven van de bestaande Griekse ondernemingen is de verandering van

de economische structuur vooral afhankelijk van buitenlandse investeringen. De kapitaalimport is zodoende van strategisch belang, zowel om het directe evenwicht van de betalingsbalans te verzekeren als om het structurele tekort op de lopende rekening op lange termijn te elimineren. Het is met name de import van investeringskapitaal dat — hetzij direct door buitenlandse ondernemingen, hetzij via de Griekse overheid of handelsbanken geïnvesteerd — de noodzakelijke structuurveranderingen mogelijk maakt.

Alhoewel de totale bedragen van buitenlands investeringskapitaal gering zijn³⁰ en bovendien in 1968 een stagnatie van de import optrad, zijn ze door de richting van aanwending van groot belang. Naast de voordelen die hieraan verbonden zijn, staat echter een aantal ernstige nadelen: — steeds meer zal de Griekse economie, en met name het realiseren van structuurveranderingen, afhankelijk worden van buitenlands investeringskapitaal. Hierdoor zal een autonome planning, afgestemd op specifieke nationale en regionale behoeften, tot de onmogelijkheden gaan behoren. Onder deze omstandigheden zullen vooral sociale hervormingen moeilijk te verwezenlijken zijn³¹; — de kloof tussen de Griekse en de buitenlandse ondernemingen zal steeds groter worden (Campbell en Sherrard spreken zelfs over een „industrial schism”); praktisch alle krediet- en belastingfaciliteiten en verbeteringen van de infrastructuur komen ten goede aan de buitenlandse ondernemingen, die gestimuleerd en beschermd door de overheid, een monopoliepositie kunnen opbouwen. Hierdoor wordt voor de Griekse ondernemingen de mogelijkheid afgesneden zich in de betrokken sectoren te ontwikkelen. Het uitgebreide stelsel van maatregelen ter stimulering van de import van investeringskapitaal doet vermoeden dat aan deze nadelen niet al te zwaar getild wordt. Veel meer dan de import van buitenlands investeringskapitaal te zien als een indicatie van impotentie van eigen economische krachten, vat het Griekse regime ze op als een teken van internationale erkenning. Of, om met de woorden van Jean Meynaud³² te eindigen: „(le) nouveau régime... accepte un accroissement de la dépendance et même s'en félicite”.

M. C. E. van Gendt
T. van der Grinten

(De auteurs van deze bijdrage zijn resp. wetenschappelijk medewerker en student aan de Universiteit van Amsterdam. Red.)

²⁵ „International Commerce”, 12 mei 1968, 18 november 1969.

²⁶ „The Economist”, 12 juli 1969 en „De Volkskrant”, 8 december 1969.

²⁷ „Greece Today”, juni/juli 1969.

²⁸ Nl. \$ 4,4 miljoen. Daarnaast echter was er in hetzelfde tijdvak sprake van een netto import van kapitaal g o e d e r e n onder decreet 2687/1953 voor een bedrag van \$ 13,6 miljoen. Bank of Greece, „Monthly Statistical Bulletin”, oktober 1969, tabel 41, blz. 64. (Zie opmerking voetnoot 18.)

²⁹ „The Greek Observer”, augustus/oktober 1969, blz. 22.

³⁰ 1954-1963: \$ 110 miljoen; 1963-1966: \$ 13,6 miljoen. Campbell and Sherrard, t.a.p. blz. 315. 1967: \$ 53 miljoen. 1968: \$ 53 miljoen. „Report on Greece 1968”, t.a.p. blz. 47-48.

³¹ „The Greek Observer”, mei 1969.

³² Meynaud, J., t.a.p. blz. 103.

blijkt tamelijk groot te zijn. Volstaan en uiteraard met het nodige voormoge worden, bij wijze van illustratie behoud, met tabel 1.

Tabel 1.

De bijdragen aan de stijging van het bruto nationaal produkt door toeneming van de factor arbeid, kapitaal en technische vooruitgang in negen Westeuropese landen en Canada, 1949-1959

De verspreiding van nieuwe technieken

Meer en meer wordt erkend dat de „technische vooruitgang” een belangrijke factor is geworden — zo niet de belangrijkste — voor verdere economische groei. Het begrip „technische vooruitgang” is zeer ruim; over het aantal definities behoeft men dan ook niet te klagen. De technische vooruitgang wordt wel omschreven als zijnde alle veranderingen voortvloeiende uit de toeneming van kennis („advances of knowledge”) welke de economische groei bevorderen. Ook bij deze omschrijving doen zich de nodige problemen voor. Kennis is nu eenmaal moeilijk te meten, en met het bepalen van de kwaliteit komt men helemaal voor onoplosbare problemen te staan. E. F. Denison¹ geeft in dit verband een aardig voorbeeldje: de wetenschap, in dit geval voor een werkgever, dat mijnheer X regelmatig op maandagmorgen hoofdpijn heeft en daarom dan maar beter niet moet worden lastiggevallen, is voor het gestelde berekeningsprobleem weinig terzake. Om welke kennis het precies nu wel gaat, wordt lang niet altijd exact omschreven; de afbakening lijkt te liggen bij de ontwikkeling van de produktiviteit in het algemeen en het ter beschikking komen van nieuwe produkten of produktieprocessen. Wel wordt door meerdere auteurs een tweedeling van de stand der kennis aangehouden. Zo gaat Delfgaauw² bijv. uit van het onderscheid tussen toegepast-natuurwetenschappelijke en bedrijfsorganisatorische kennis. De uiteindelijke toepassing van bestaande en nieuwe kennis wordt wel als meest essentieel beschouwd.

Technische vooruitgang kan gezien worden als een verzamelbegrip, bestaande uit meerdere componenten, naast de produktiefactoren arbeid en kapitaal; gesproken wordt dan ook wel van een „residual factor”.

Alhoewel nog weinig systematisch onderzoek verricht is naar de invloed van de verschillende componenten van de technische vooruitgang, heeft men zo langzamerhand toch een globaal indruk gekregen van de invloed van het geheel op bijv. de ontwikkeling van het bruto nationaal produkt (BNP). Deze

	Jaarlijkse stijging van het BNP (in %)	Geschatte bijdrage aan de stijging van het BNP als gevolg van:			De bijdrage van de technische vooruitgang in % van de stijging van het BNP
		Arbeid	Kapitaal	Technische vooruitgang	
West-Duitsland	7,4	1,1	1,8	4,5	60,1
Italië	5,9	0,8	1,0	4,1	69,3
Joegoslavië	5,5	0,8	1,5	3,2	58,0
Nederland	4,8	0,8	1,4	2,6	54,1
Frankrijk	4,5	0,1	1,0	3,4	75,5
Canada	4,2	1,5	2,1	0,6	14,3
Noorwegen	3,4	0,2	1,4	1,8	53,0
Zweden	3,4	0,2	0,6	2,5	73,5
België	3,0	0,3	0,8	2,0	66,6
Groot-Brittannië	2,4	0,4	0,9	1,1	51,6

Bron: *Policies and means of promoting technical progress*, Papers presented to the fifth meeting of senior economic advisers to ECE governments, United Nations, New York 1968, tabel 1, blz. 18; afgeleid uit „Some factors in economic growth in Europe during the 1950s”, *Economic Survey of Europe in 1961*, deel 2, ECE, Genève 1964, hfst. II, tabel 18.

Van de verschillende componenten waaruit de technische vooruitgang bestaat, worden de „technical innovations” veelal als de belangrijkste beschouwd. Van minder grote betekenis zijn bijv. verbeteringen in de kwaliteit van de arbeid en de ondernemingsleiding, „economies of scale” en „external economies”, structurele veranderingen in de produktie en veranderingen in de mate van capaciteitsbenutting.

De „technical innovations” worden wel omschreven als alle kostenverlagende, technologische verbeteringen, gebaseerd op nieuwe uitvindingen of ter beschikking gekomen door „imitation”, welke worden toegepast bij produktieprocessen. Een dergelijke omschrijving is terug te voeren op Schumpeter³. Ook hij maakte reeds onderscheid tussen de uitvinding zelf („invention”), de toepassing daarvan („innovation”), en de uiteindelijke verspreiding („imitation”). Tussen deze drie fasen kan een zeker tijdsverschil liggen. Het minst onderzocht tot nu toe is de derde fase, zowel theoretisch als empirisch. Actueel is zij zeker, gelet op de discussie over het al of niet bestaan van de zgn. „technological gap”.

Empirisch onderzoek

Onlangs zijn de eerste resultaten gepubliceerd van een studie⁴ waarin voor zes landen de verspreiding van tien nieuwe produktietechnieken is na-

gegaan. Het initiatief tot deze studie is uitgegaan van het Engelse National Institute of Economic and Social Research, dat in het begin van 1967 een aantal andere Europese economisch-onderzoeksinstituten uitnodigde mee te werken aan een gezamenlijke studie. Meegewerkt hebben het Oostenrijkse Österreichisches Institut für Wirtschaftsforschung, het Franse Bureau d'Information et de Prévisions Economiques, het Westduitse IFO-Institut für Wirtschaftsforschung, het Italiaanse Instituto Nazionale per lo Studio della Congiuntura en het Zweedse Industriens Utredningsinstitut.

¹ E. F. Denison: „Why growth rates differ”, *The Brookings Institution, Washington 1967*, blz. 280, voetnoot 2.

² G. Th. J. Delfgaauw: „Inleiding tot de economische wetenschap”, *Delwel, Den Haag 1965*, blz. 23.

³ J. A. Schumpeter: „Capitalism, socialism and democracy”, *Harper & Row, New York 1942*.

⁴ Als eerste gepubliceerd in „National Institute Economic Review”, mei 1969, „The diffusion of new technology; a study of ten processes in nine industries”. Publikatie geschiedde eveneens in „Monatsberichte”, *Beilage 87, september 1969, van het Österreichisches Institut für Wirtschaftsforschung. Een kort samenvatting is gepubliceerd in „Inter-economics”, november 1969, van het Verlag Weltarchiv.*

De doelstelling van deze studie was in internationaal verband de verspreiding van nieuwe produktietechnieken — als een aspect van de technische vooruitgang — afzonderlijk en direct te kwantificeren. Hierdoor zouden wat meer gegevens beschikbaar kunnen komen over een gebied dat nagenoeg volledig onbekend is; daarnaast zou een inzicht verkregen kunnen worden in mogelijke verschillen in verspreidingsnelheid en de oorzaken daarvan. Men beperkte zich bij het onderzoek tot *nieuwe produktietechnieken*. — Denkbaar zou ook een benadering zijn geweest, die zich richtte op *nieuwe, ter beschikking gekomen produkten*. Men heeft daar echter van af gezien op grond van de veronderstelling dat nieuwe produktietechnieken op lange termijn het meeste bijdragen aan de stijging van de produktiviteit en de economische groei, en relatief gemakkelijker te definiëren zijn. De nadruk werd gelegd op de „innovations” en „imitation”. Erkend werd dat slechts een klein gedeelte van de nieuwe produktietechnieken, die gedurende de laatste 15-20 jaar ontwikkeld zijn, zou kunnen worden nagegaan. Uiteindelijk werden er tien (voor negen verschillende bedrijfstakken) geselecteerd.

Deze waren: het oxygeenstaal-proces en het continu gieten bij de staalfabricage; speciale persen bij de papierfabricage; numerieke besturing van machinegereedschappen; weefgetouwen zonder schietspoel bij het weven van katoen en synthetische vezels; tunnelovens bij de fabricage van baksteen; nieuwe methoden voor het merken en snijden van staalplaat bij de scheepsbouw; float-glas; automatische transferstraten bij de motorenbouw voor personenauto's; en de toepassing van Gibberellinzuur bij het mouten van bier.

Tien nieuwe produktietechnieken zijn te weinig om representatief te zijn voor de gehele industrie. De desbetreffende steekproef zou echter t.a.v. minstens drie belangrijke aspecten goed afgewogen zijn, namelijk voor wat betreft het aantal ondernemingen in de onderzochte bedrijfstak, het exportaandeel van de produktie en de

kapitaalbehoefte. Bovendien zouden de respectievelijke produktietechnieken van grote invloed zijn geweest binnen de bedrijfstak.

Gegevens werden verzameld, voor zover mogelijk op internationaal vergelijkbare basis, over: het tijdstip waarop een nieuwe techniek voor het eerst werd toegepast; de verspreiding van de nieuwe techniek na de eerste toepassing (waar mogelijk op drie wijzen berekend: het aantal gebruikers, het aandeel van de nieuwe machines op het totale machinepark, en het gedeelte van de produktie dat geproduceerd werd m.b.v. de nieuwe produktietechniek); de bevindingen van de gebruikers, en de factoren welke een positieve of negatieve invloed zouden hebben uitgeoefend op de verspreiding van de nieuwe techniek. Gezien het feit dat de verkregen gegevens lang niet altijd van even goede kwaliteit waren, zijn de afgeleide resultaten en conclusies van voorlopige en van waarschijnlijke aard en geenszins als definitief te beschouwen. Toch kunnen een aantal interessante resultaten en conclusies worden gedestilleerd; de belangrijkste zullen wij hieronder behandelen. Voor verdere — o.a. technische — details zij verwezen naar genoemde studie.

Belangrijkste resultaten en conclusies

In tabel 2 zijn weergegeven het jaar waarin een nieuwe produktietechniek voor het eerst werd toegepast in een bepaald land en het aantal jaren dat verstreek voordat het ook in andere landen werd toegepast. Met name Groot-Brittannië en Zweden zouden hierbij een vooraanstaande positie innemen, getuige het feit dat voor de tien nieuwe produktietechnieken er gemiddeld 2,3 en 3,2 jaar lagen tussen de eerste toepassing en de latere toepassing in de betreffende landen. Door het ontbreken van een verdere wegingsfactor is het hier verder niet mogelijk het relatieve belang ervan aan te geven. Eveneens is in tabel 2 opgenomen het aantal jaren dat verstreek voordat een bepaald percentage van de bedrijfstakproduktie geproduceerd werd m.b.v. de nieuwe techniek. Ook hier zouden Zweden en

Groot-Brittannië een belangrijke plaats innemen, hetgeen eveneens in het geval blijkt te zijn bij het aandeel in de produktie die geproduceerd werd m.b.v. de nieuwe techniek in een bepaald jaar. Oostenrijk en West-Duitsland zouden het snelste zijn geweest m.b.t. het aantal jaren dat verstreek voordat een bepaald percentage van de bedrijfstakproduktie geproduceerd werd m.b.v. de nieuwe techniek. De vraag rijst echter in hoeverre de geconstateerde verschillen te wijten zijn aan de samenstelling van de getrokken steekproef. Op dit punt zouden nog te veel onzekerheden aanwezig zijn, zodat het onmogelijk is om met alle stelligheid te beweren dat dit of dat land vooraan staat. Toch menen de auteurs van de studie dat de leidende positie van Groot-Brittannië, mede gezien het feit dat men afgezien heeft van het opnemen van de toepassing aldaar van de tunneloven in 1902, m.b.t. de tien nieuwe produktietechnieken statistisch significant is.

Onvoldoende gegevens zijn bekend geworden over het gehele proces van de verspreiding der vermelde nieuwe produktietechnieken. Wel kon worden vastgesteld dat m.b.t. vijf nieuwe produktietechnieken te weten het oxygeenstaal-proces, het continu gieten, de tunneloven, de automatische transferstraat en het weefgetouw zonder schietspoel er een negatieve correlatie bestond tussen de verspreidingsnelheid en het aantal verstreken jaren tussen de eerste en latere toepassingen. Met andere woorden: in die landen waarin een van de vijf nieuwe technieken voor het eerst werd toegepast, bleek zij langzamer verspreid te worden. Een en ander sluit aan op de hypothese dat de onderneming welke het eerst een „innovation” doorvoert, geconfronteerd wordt met relatief hoge initiële kosten, voortvloeiend uit bijv. noodzakelijk gebleken verdere ontwikkeling, verbeteringen, proeffabricage, „kinderziekten” e.d. Tegen de tijd dat de meeste onvolkomenheden zijn overwonnen, zijn anderen in staat tegen relatief lagere kosten de nieuwe techniek eveneens door te voeren. Het behoeft, niet tegenstaande de wel geopperde mening

(I.M.)

§ N.V. SLAVENBURG'S BANK §

Tabel 2.

Verspreiding van tien nieuwe produktietechnieken

Produktietechniek	Eerste toepassing in:		Aantal tussenliggende jaren bij latere toepassing door een ander land					
	Land	Jaar	Oostenrijk	Frankrijk	West-Duitsland	Italië	Zweden	Groot-Brittannië
Oxygeenstaal	Oostenrijk	1952	0	4	5	12	4	8
Continu gieten	Oostenrijk	1952	0	8	2	6	11	8
Speciale persen	Zweden	1963	3	2	2	2	0	1
Numerieke besturing	Groot-Brittannië	1955	8	2	7	5	3	0
Weefmachines zonder schietspoel	Frankrijk	1953/1954	7	0	1	6	3	4
Float-glas	Groot-Brittannië	1958	—	8	8	7	—	0
Tunnelovens a)	Zweden	1948 a)	9	1	11	3	0	0 b)
Merken en snijden	Zweden	1950	—	10	3	12	0	0
Automatische transferstraten	Frankrijk/Groot-Brittannië	1947	—	0	7	3	8	0
Gibberellinzuur	Zweden/Groot-Brittannië	1959	—	7	—	—	0	0
Gemiddelde			4,5	4,2	5,1	6,2	3,2	2,3
		Percentage van de bedrijfstakproductie geproduceerd m.b.t. de nieuwe produktietechniek	Aantal jaren voordat het vermelde percentage werd bereikt					
Oxygeenstaal	20	2	12	8	2	9	5	
Continu gieten	1	10	—	9	7	3	6	
Speciale persen	10	2	2	2	—	2	3	
Weefmachines zonder schietstoel	2	—	—	6	3	9	6	
Tunnelovens	10	4	12	2	10	8	0 b)	
Automatische transferstraten	30	—	—	1	15	2	10	
Gibberellinzuur	50	—	—	—	—	3	4	
Oxygeenstaal	Percentage bedrijfstakproductie, geproduceerd m.b.v. de nieuwe techniek, in 1967:	67	17	32	27	33	28	
Continu gieten	Idem, in 1966:	1,2	0,6	2,4	2,0	2,2	1,6	
Speciale persen	Idem, in 1968:	12	d)	15	4	52	24	
Numerieke besturing	Aantal per 1.000 machinegereedschappen, in 1966:	c)	0,81	0,35	0,36	c)	0,88	
Weefmachines zonder schietspoel	Percentage productie respondenten, geproduceerd m.b.v. de nieuwe techniek, in 1968:	5,0	8,5	9,5	3,0	2,4	8,0	
Float-glas	Percentage bedrijfstakproductie, geproduceerd m.b.v. de nieuwe techniek, in 1966:	—	7	6	6	—	25	
Tunnelovens	Percentage productie respondenten, geproduceerd m.b.v. de nieuwe techniek, in 1966:	58	31	48	45	59	12	
Merken en snijden	Idem, in 1966:	—	68	66	48	80	36	
Automatische transferstraten	Idem, in 1968:	—	c)	81	39	97	52	
Gibberellinzuur	Percentage bedrijfstakproductie, geproduceerd m.b.v. de nieuwe techniek, in 1968:	—	c)	—	—	48	70	

a) Afgezien is van de toepassing in Groot-Brittannië in 1902.

b) Niet opgenomen.

c) Onvoldoende gegevens.

d) Tussen de 20 en 30%.

i.v.m. de „technological gap”, dus niet altijd een deugd te zijn om als eerste een nieuwe produktietechniek door te voeren.

Genoemde hypothese werd echter niet in alle gevallen bevestigd. Bij twee produktieprocessen zou namelijk gebleken zijn dat in het land waarin een nieuwe techniek voor het eerst werd toegepast, zij juist sneller verspreid werd; te weten de speciale persen bij de papierfabricage en het float-glas. Het eerste geval zou waarschijnlijk voortvloeien uit de belangrijke positie die de papierindustrie in Zweden inneemt. Bij het geval van het float-glas speelde naast het wereldpatent van Pilkington Brothers Ltd. de bijzondere structuur van de glasindustrie een belangrijke

rol. Bovendien waren de meeste aanloopmoeilijkheden reeds geëlimineerd voordat men tot commerciële toepassing overging.

Al met al bleken velerlei factoren, van geval tot geval variërend in betekenis, van belang te zijn voor de verspreiding van nieuwe technieken. Een aantal daarvan welke het belangrijkste zou zijn geweest, willen we hier vermelden.

De drie belangrijkste zouden waarschijnlijk zijn: de voordelen van het doorvoeren van nieuwe technieken in termen van winstgevendheid, de instelling (attitude) van de ondernemingsleiding ten aanzien van het doorvoeren van nieuwe technieken, en het beschikbaar zijn van kapitaal daarvoor.

Bij het oxygeenstaal-proces en het continu gieten zouden bovendien technisch-organisatorische factoren van invloed zijn geweest. Bij de numerieke besturing zou de aard van de te verrichten werkzaamheden eveneens een rol hebben gespeeld. De invoering van weefgetouwen zonder schietspoel ging aanvankelijk gepaard met veel aanloopmoeilijkheden; de voordelen van invoering hingen o.m. samen met de produktsamenstelling. Daarnaast speelden mee de beoordeling van toekomstige behoeften en de eigen concurrentiepositie. Float-glas was een grandioos succes; in één slag waren voor bepaalde glassoorten alle voorgaande produktietechnieken verouderd. De tunneloven op zijn beurt zou niet

geschikt zijn voor alle soorten klei en alle typen baksteen. Het geval van de toepassing van het Gibberellinzuur vormt een goed voorbeeld van de remmende invloed die bepaalde wettelijke bepalingen en regelingen kunnen uitoefenen op de doorvoering van nieuwe technieken. Zo is de toepassing ervan in West-Duitsland en Zwitserland niet toegestaan, hetgeen mogelijk weer van invloed is op de toepassing in andere landen.

Een aardige, voor ons althans zeker niet originele ⁵, conclusie wordt ge-

vormd door het feit dat de auteurs aan het slot van hun studie vermelden dat geen bewijsmateriaal gevonden is voor de stelling als zouden bij uitstek altijd de grote ondernemingen voraan staan bij de technische vooruitgang in de zin van het als eerste doorvoeren van „innovations” en het toepassen van nieuwe technieken. De leidende rol welke de grote ondernemingen vaak spelen op het gebied van research en ontwikkeling, hun in het algemeen beter toegeruste organisatie en het gemakkelijker ter beschikking zijn van

kapitaal, geeft hen een voorsprong op de kleinere ondernemingen. In een aantal gevallen benutten zij die, maar bij andere is het tegenovergestelde het geval. Zou er daarom misschien geen Nederlands economisch-onderzoeksinstituut aan deze studie hebben meegewerkt?

vdB

⁵ Zie van schrijver dezes: „Research en ontwikkeling” (VII), „ESB”, 23 juli 1969, blz. 724-728.

Ingezonden stuk

Ondernemingsrecht in de branding

Het belangwekkende artikel van Prof. Mr. P. Sanders „Ondernemingsrecht in de branding” in *ESB* van 12 november 1969 noopt mij tot enkele kanttekeningen:

1. Prof. Sanders constateert, dat in de huidige NV-wet de aandeelhouder centraal staat. Dit moge formeel zo zijn, doch in feite komt hier weinig van terecht, o.m. door de olichargische clausules, waarop de auteur zelf wijst.

2. T.a.v. het ontslag van directeuren betreft de auteur, dat alleen de aandeelhoudersvergadering gehoord wordt en niet de ondernemingsraad. Ik meen, dat hij hierbij art. 31 wetsontwerp Ondernemingsraden over het hoofd heeft gezien, waarin wordt voorgeschreven, dat de OR in kennis wordt gesteld van voorgenomen benoeming en ontslag van directeuren, tenzij zwaarwichtige belangen zich daartegen verzetten. De door hem geschetste discriminatie bestaat dus niet, wel echter een andere, die bij de benoeming van directeuren optreedt. Hier staat de aandeelhoudersvergadering geheel buiten spel, terwijl er in de ondernemingsraad een bespreking over dit onderwerp kan plaatsvinden. Wat blijft hier over van de gelijkwaardigheid van kapitaal en arbeid?

3. Ook t.a.v. de jaarstukken doet zich een discriminatie voor: Volgens het SER-advies worden deze stukken *ter bespreking* voorgelegd aan de OR, terwijl n.a.v. deze bespreking wijziging mogelijk is. Daartegenover staat, dat de aandeelhoudersvergadering de jaarstukken *ter goedkeuring* krijgt voorgelegd zonder recht op wijziging.

Mr. Ir. A. W. Quint

Naschrift

Mr. Quint zet enkele puntjes op de i, waarvoor ik hem erkentelijk ben. De punten 1 en 3 komen reeds in mijn

artikel voor. Wat punt 3 betreft: ook mijnerzijds werd reeds gewezen op de verschillende rol welke Ondernemingsraad (OR) en Algemene Vergadering van Aandeelhouders (AVA) is toegedacht bij de behandeling der jaarstukken. Levert dit nu echter, zoals de heer Quint zegt, een discriminatie op ten aanzien van de AVA? Men zou het tegendeel kunnen volhouden: met de OR wordt weliswaar het *ontwerp* der jaarstukken besproken doch een recht van amendement, laat staan goedkeuring is de OR niet toegekend; de AVA kan de *vastgestelde* jaarstukken goedkeuren of verwerpen. Daaraan kan ongetwijfeld een bespreking der jaarstukken voorafgaan. Dit volgt reeds uit het algemene recht op inlichtingen van de aandeelhouders.

Wat punt 2 betreft wreekt zich het gebrek aan coördinatie, waarop ik in mijn artikel reeds wees. Wij zijn stuks-gewijze bezig aan herzieningen, waarbij soms de linkerhand niet weet wat de rechter doet. Enerzijds brengt het SER-advies het ontslag van directeuren onder de bevoegdheid van de (gewijzigd samengestelde) Raad van Commissarissen, de AVA *gehoord*. Anderzijds legt het ontwerp OR inderdaad in art. 31 op de ondernemer de verplichting, om, tenzij zwaarwichtige belangen zich daartegen verzetten, de OR vooraf van het voorgenomen ontslag *in kennis te stellen*. Dit laatste kan — evenals het horen van de AVA — discussie met zich mee brengen en kan daarom — aldus de Memorie van Toelichting op art. 31 — onder omstandigheden bezwaarlijk zijn voor de onderneming. Ik noemde dit in mijn artikel een doorbreken van de parallel tussen AVA en OR. Waarom zou die discussie in de AVA niet, maar in de OR wel bezwaarlijk zijn? Men bedenke daarbij dat volgens het SER-advies, als het gaat om ontslag van commissarissen, beide organen (zowel OR als AVA) gelijkelijk de zaak aan de ondernemingskamer kunnen voorleggen. Ik blijf hierin dus, waar het gaat om ontslag van directeuren, een verschillende behandeling van OR en AVA zien, hetgeen nog extra wordt onderstreept door het verschil in terminologie: *horen* bij de AVA (dwz. vragen wat men er van vindt) en *in kennis stellen* bij de OR (de beslissing is in beginsel al gevallen).

Ik dank de heer Quint voor de gelegenheid die hij mij bood op deze details wat nader in te gaan.

Prof. Mr. P. Sanders

G. Parker: The Logic of Unity. An economic geography of the Common Market. Longmans' Geography Paperbacks. Longmans, Londen 1969, 178 blz., 21 sh.

Dit boek schetst een beeld van de spreiding van economische activiteiten over de zes EEG-landen en bestudeert de veranderingen die in dit beeld zijn

opgetreden sinds de EEG in werking trad. Het originele van dit boek wordt gevormd door de gezichtshoek van waaruit de EEG wordt bestudeerd: namelijk als één economisch-geografische eenheid.

Hoofdstukken achtereenvolgens over The whole and the parts — The new mobility — The energy revolution —

Manufacturing industry — The responsibilities of unity: regional policy in the community — Food and agriculture — Trade and aid: the community and the world — The logic of unity — Britain and the community — Community 2000: the shape of things to come?

jonge academici

Schriftelijke sollicitaties onder vacaturenummer 9-1977/0936 zenden aan de Rijks Psychologische Dienst, Prins Mauritslaan 1, 's-Gravenhage.

De salarissen zijn exclusief 6% vakantiewetuitkering. AOW-premie voor Rijksrekening.

Het Ministerie van Financiën, een centraal bestuursdepartement met veelzijdige contacten, ook met instellingen van het maatschappelijk leven vraagt

t.b.v. een aantal beleidsafdelingen

economen

juristen

afgestudeerden van andere studierichtingen

voorzover de problematiek van het openbaar bestuur een onderdeel van de studie vormde.

Ook zij die binnenkort afstuderen kunnen solliciteren.

met belangstelling voor:

het analyseren van economische ontwikkelingen, het geven van prognoses van de economische gevolgen van te nemen maatregelen en het geven van van beleidsadviezen terzake;

de financiering van de technologische research en ontwikkelingen, ook in internationaal verband;

het adviseren over het uitgavenbeleid van de verschillende ministeries;

binnenlandse monetaire vraagstukken;

de financiële verhouding tussen rijk en gemeenten;

de nationale en internationale kredietverzekering.

loopbaan en perspectief:

Kandidaten kunnen eventueel een voorkeur uitspreken om hun loopbaan bij Financiën te beginnen in een van de genoemde sectoren.

Voor een carrière bij Financiën is een zo breed mogelijke vorming vereist. Kandidaten moeten dus in beginsel bereid zijn in een latere fase ook in andere sectoren werkzaam te zijn.

Aan pas afgestudeerde academici wordt een aanvangssalaris geboden van f 1 369,- per maand [referendaris 2e kl.], exclusief salarisverhoging per 1-1-1970.

Na enige jaren volgt bevordering tot referendaris [max. f 2 283,- per maand].

Verdere promotiemogelijkheden zijn aanwezig.

